

ΥΠΕΡΦΥΗΣ ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΘΑΛΑΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

(Συμβολή εις τὴν ὀρθὴν γραμματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνάλυσιν
καὶ ἑρμηνείαν ἀρχαίων κειμένων).

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΟΥ

II.

ΥΠΕΡΦΥΗΣ ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΘΑΛΑΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

A. Διάβασις θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ὑπὸ θεοτήτων
καὶ ὑπερφυῶν προσώπων ἐν γένει.

α. Ποσειδῶν.

Εὐθύς, ὡς ὁ Ζεὺς νικηφόρους ἀγαγὼν πρότερον τοὺς Τρῶας καὶ τὸν Ἔκτορα ἐπὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν ἔστρεψε τοὺς φαεινοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς μακρὰν τῆς Τροίας ἐπὶ τὴν γῆν τῶν περὶ ἵππους ἀναστρεφόμενων Θρακῶν, τῶν ἐκ τοῦ πλησίον μαχομένων γενναίων Μυσῶν, τῶν εὐγενῶν Ἴππημολγῶν τῶν γαλακτοφάγων καὶ τῶν ἐκ πάντων τῶν ἀνθρώπων δικαιοτάτων Ἀβίων, ἔσπευσεν ὁ Ποσειδῶν, ὅπως τὸν ἐπιτήδειον καὶ εὖνον τοῦτον καιρὸν καρπούμενος ἐπέμβῃ ἐν τῷ ἐν Τροίᾳ διεξαγομένῳ ἀγῶνι ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν¹. Ἐκάθητο ὁ κραταίος ἀρχῶν τῶν θαλασσῶν ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τῆς ὑλώδους Σαμοθράκης θαυμάζων τὸν πόλεμον καὶ τὴν μάχην Τρῶων τε καὶ Δαναῶν ἐντεῦθεν ἐφαίνοντο πᾶσα ἢ Ἴδη, ἢ πόλις τοῦ Πριάμου καὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν². Ἐνταῦθα ἐκάθητο ὁ θεὸς οὗτος ἐλθὼν ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ συνείχετο ὑπὸ συναισθημάτων ἄλγους μὲν καὶ ἐλέους ἔναντι τῶν ὑπὸ τῶν Τρῶων καταπονουμένων Ἀχαιῶν, ἀγανακτῆσεως δὲ καὶ ὀργῆς ἔναντι τοῦ Διός. Ἀμέσως λοιπὸν κατέβῃ ὁ Ποσειδῶν ἐκ τοῦ κρημνώδους καὶ ἀποτόμου ἔρους καὶ διὰ μεγάλων βημάτων, ἐν ᾧ χρόνῳ ὑπὸ ταύς ἀθανάτους πόδας αὐτοῦ ἔτρεμον τὰ μακρὰ ὄρη καὶ ἡ ὕλη, ἀφίκετο εἰς τὰς Αἰγὰς, μικρὰν τινα καὶ βραχῶδη νῆσον κειμένην μεταξὺ Τήνου καὶ Χίου. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον χάριν αὐτοῦ ἐν τοῖς βά-

(*) Συνέχεια ἀπὸ σελ. 607 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. Ὁμ. Ἰλ. Ν 1 κέξξ.

2. Περὶ τοῦ Ποσειδῶνος πρβλ. L. Preller, Griechische Mythologie. I: Theogonie und Götter. 4. Aufl. bearb. von C. Robert. Berlin 1894 κατὰ τὸ Generalregister, σ. 900 α ἐν λ.: Poseidon. E. H. Meyer, ἄρθρον: Poseidon ἐν: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III 2 (1902-1909) 2788 κέξξ.— O. Gruppe, Griechische Mythologie und Religionsgeschichte. I. II. München 1906 (=Handbuch der klassischen Altertums — Wissenschaft. V 2, 1, 2) κατὰ τὸ Verzeichnis der Eigennamen, σ. 1857 b κέξξ. ἐν λ.: Poseidon. E. Wüst, ἄρθρον: Poseidon ἐν: RE XXII 1 (1953) 446 κέξξ.

θεσι τῶν ὑδάτων ἔνδοξα καὶ αἰωνίως ἀφθίτα ἀνάκτορα λάμποντα ἐκ χρυσοῦ. Εὐθύς, ὡς ἤλθεν ἐνταῦθα, ἤγαγεν ὁ Ποσειδῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἄρματος αὐτοῦ τοὺς χαλκόποδας καὶ ὠκυπετεῖς ἵππους, οἵτινες πλουσίως ἔφερον χαίτην χρυσήν. Αὐτὸς ὁ θεὸς περιεβλήθη χρυσοῦν θώρακα, ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὴν χρυσήν καὶ καλῶς ἐπεξεργασμένην μάστιγα καὶ ἐπέβη τοῦ δίφρου αὐτοῦ. Ἐχώρει νῦν ὁ θεὸς ἐπὶ τῶν κυμάτων τὰ κήτη τοῦ βυθοῦ ἀνεπήδων περιχαρῆ πρὸ τοῦ ἀνακτος, δίστατο δὲ ἡ θάλασσα ὡσεὶ ὑπὸ γηθοσύνου εὐφροσύνης καταληφθεῖσα¹. οἱ ἵπποι ἵπταντο διὰ μέσου τῶν ὑδάτων οὐδὲ ἐβρέχετο ὑπὸ τὸ ἄρμα ὁ χαλκοῦς ἄξων². Οὕτως ἔφερον τὸν θεὸν εἰς τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν οἱ εὐκίνητοι ἵπποι. Ἡ εἰκὼν τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θεοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα περιλαμβάνεται οὕτω λαμπρῶς ἐν τῷ πλαισίῳ τούτῳ τῆς μεγαλοπρεποῦς ὄντως καὶ ὑπερφουῶς πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων.

β. Διόνυσος.

Ἐν τοῖς «Διονυσιακοῖς» Νόννου τοῦ Πανοπολίτου, XXIII 122 κέξξ. λέγεται, ὅτι μετὰ τὴν πλήρη παρὰ τὸν ποταμὸν Ὑδάσπην καταστροφὴν τῶν βαρβαροφόνων Ἰνδῶν ἐν τῷ δεινῷ αὐτῶν ἀγῶνι κατὰ τοῦ Διονύσου καὶ τῶν θιασωτῶν αὐτοῦ ἤρξατο ὁ χορὸς τῶν Βάκχων παντοιοτρόπως παρασκευαζό-

1. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ (στ. 29) ἀναγινώσκομεν:

«γηθοσύνη δὲ θάλασσα δίστατο».

Ἡ αὐτὴ εἰκὼν παρέχεται ἡμῖν καὶ ἐν Σ 65 κέξξ. — Αἱ Νηρηίδες μετὰ τῆς Θέτιδος ἐγκαταλείπουσι τὸ ἐν τοῖς βάθεσι τῆς θαλάσσης κείμενον μαρμαῖρον καὶ λαμπρὸν αὐτῶν σπῆλαιον καὶ πορεύονται πρὸς τὸν τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου ἀπαραμυθῆτως ὀρηγούντα Ἀχιλλέα· κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης πορείαν αὐτῶν δίσταντο τὰ κύματα, ὡς τοῦτο καὶ παρὰ Ποσειδῶνι συμβαίνει:

«αἱ δὲ σὺν αὐτῇ

δακρῶεσαι ἴσαν, περὶ δὲ σφισι κύμα θαλάσσης
θήγγυτο».

2. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ (στ. 29 κέξ.) ἀναγινώσκομεν:

«τοὶ δὲ πέτοντο

ἄιμα μάλ', οὐδ' ὑπέεργθε διαίετο χάλκεος ἄξων».

Ἐἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἴαν εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς «Παρεκβολαῖς» αὐτοῦ «εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα» (=Π [1540] 918, 57 κέξξ. e. R.) τάδε: «Τὸ δὲ μὴ διαφθεῖσθαι τὸν ἄξωνα συμπίπτει τῇ δηλοῖ καὶ τὸ ἄρμα τοῖς ἵπποις καὶ σθεναροῦς δὲ εἶναι τοὺς ἵππους ἐμφαίνει τοιοῦτον ἄρμα κουφίζοντα, οὐ καὶ ἄξων χάλκεος. ταῦτα δὲ ὕδατος ἀνίπτεται τάχος, ὅτε κατὰ πρᾶνοῦς φέρεται ἢ ὑπ' ἀνέμων ἐλαύνεται· σημειωτέον δὲ καὶ ὅτι οὐκ εἶπεν, ὡς οἱ τροχοὶ οὐκ ἐδιαίοντο, ἵνα μὴ ἀπιθάνως εἴπῃ αὐτοὶ γὰρ ἐπιπολήεις, ὡς εἰκός, τοῦ ὕδατος ἐστρέφοντο, καθάπερ εἰ καὶ ἐπὶ γῆς, οὐκ ἐβυθίζοντο δὲ· οὐδὲν δ' ἄξων ἀδιάντος ἔμενον».

Καὶ περὶ τῶν ποσειδωνίων ἐκείνων ἵππων τοῦ Πέλοπος ἐλέγεται (παρὰ Cic. Tusc. disp. II 27, 67· πρβλ. Scaenicae Romanorum poesis fragmenta. I: Tragicorum Romanorum fragmenta [1897] 306: Ex incertis incertorum fabulis fr. CV Ribbeck): per undas currus suspensos rapuisse.

μενος πρὸς διάβασις τῶν ἀκλυδωνίστων ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ τούτου¹. Καὶ ὁ θεὸς ἠγεμόνευεν ἠνιοχῶν διὰ μέσου τῶν ἐξωγκωμένων κυμάτων νόθον πλοῦν, ἐφ' ὅσον πρὸς διάβασις τούτων ἐποιεῖτο οὗτος χρῆσις ἀρμάτων χερσαίων. Οἱ τὰ ἄρματα ταῦτα σύροντες ὑγροπόροι πάνθηρες δι' ἀβρόχων ὀνύχων ἐχάρασσον τὴν ὁδὸν αὐτῶν διὰ μέσου τοῦ Ἵδάσπου. Αἱ στρατιαὶ ἐπλεον οὕτω διὰ μέσου τοῦ ἀκυμάντου ποταμοῦ· ὁ μὲν ἐκωπηλάτει πολὺδεσμον Ἰνδικὴν σχεδίαν, ὁ δὲ εἶχεν ἐγγώριον σκάφος ἀρπάξας αὐτὸ ἐξ ἀλιέων δίκτυα κατασκευαζόντων καὶ οὕτω δι' ἀκάτου ἐποιεῖτο τὴν ὑγρὰν πορείαν· ἕτερος διέπλεε τὰ ὕδατα κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀσυνήθη συνάψας πρὸς ἄλληλα διὰ τεχνηέντων δεσμῶν καὶ κόμβων περιπλοκα δόρατα, ξύλον δ' αὐτόρριζον ἐκ τῆς γῆς ἀπεσπασμένον ἕμοιον ὀκάδι κατασκευάσας ἄνευ πηδαλίου, ἄνευ ἰστιῶν, ἄνευ κωπῶν· οὔτε τὸν Βορρᾶν ἐκάλει πρὸς ὠθησιν τοῦ πλοίου ὁ τὸ δόρυ πάλλων ναύτης τοῦ ὑγροπόρου Ἄρεως, διότι ἐπλεον οὗτος εὐθυτενὲς πέμπων εἰς τὸν βυθὸν ὑποβρύχιον δόρυ· εἶχεν οὗτος πολεμικὴν πορείαν τέμνων τὰ κύματα ἄβροχος ἐπὶ πλωτῆς ἀσπίδος καὶ φέρων ὡς καλῶδιον τελαμῶνα· παράδοξον πλοῦν ἐχάρασσε οὗτος διὰ ψευδοῦς πλοίου. Καὶ ὁ στρατὸς τῶν ἱππέων ἐχώρησεν εἰς τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ καὶ οἱ ἱπποὶ ἐπλεον διὰ τῶν ποδῶν αὐτῶν φέροντες ἐπὶ τῶν ῥάχεων αὐτῶν τοὺς ἀναβάτας· καὶ τότε ἱππων εὐπόδων, οἷτινες ὑγρὸν δρόμον ἐπλεον καὶ ἔφερον ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτῶν προσδεδεμένους τοὺς ἠνιοχοὺς, ἀνέτελλον διὰ μέσου τῶν ὑδάτων ὑψιφανεῖς οἱ ἄβροχοι αὐχένες. Καὶ οἱ πεζοὶ ὀπλῖται στερούμενοι ἀκάτων διέβαινον τὸν Ἰνδὸν Ἵδάσπην διὰ τεχνικῶς πεφυσημένων ἀσκῶν· πλήρεις ἐνδομύχων ἀνέμων ἐπλεον οἱ ἀσκοί. Δι' αἰγείων ποδῶν διέτρεχεν ὁ Παρράσιος Πάν² τὰ ἄκρα τοῦ γαληνοῦ καὶ ἠπίου ποταμοῦ. Καὶ ὁ Λύκος³ ἠνιοχεὶ δρόμον θαλασσίαν ἱππων ἄβροχον ἄγων διὰ μέσου τῶν ὑδάτων τὴν πατρώαν τέθριππον ἄμαξαν. Καὶ οἱ δύο ἄλλοι Τελχίνες ἀδελφοί, ὁ Δαμναμενεὺς δηλαδὴ καὶ ὁ Σιέλιμις⁴, ὁμοῦ διέβαινον ἱππεύοντες τοῦ ἀκυμάντου ποταμοῦ. Ἄλλος τις πηδῆσας εἰς τὰ νῶτα ταχέως ὡς αἱ θύελλαι ταύρου ἠνιοχεὶ αὐτὸν εἰς πλοῦν διὰ βουκολικῆς ῥάβδου· διὰ τῶν βουείων ὀνύχων αὐτοῦ ἐχάρασσε ὁ ταῦρος τὸ ἄψοφον ὕδωρ. Σειληνοὶ γέροντες κωπηλατοῦντες διὰ ποδῶν καὶ παλαμῶν διέβαινον τὸν Ἵδάσπην.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπευθυνόμενος ὁ γέρον Ἵδάσπης πρὸς τινὰ τῶν κυματοέντων ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ χέων ἐκ τοῦ πολυπίδακος αὐτοῦ λαίμου ἀπειλητικὴν φωνὴν αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀψόφως ῥέῃ, ἀλλ' ὅπως

1. Περὶ τοῦ Διονύσου πρβλ. F. A. Voigt, ἄρθρον: Dionysos ἐν: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I 1 (1884-1886) 1029 κέξξ.— L. Preller — C. Robert, ἔ. ἀ., I (1894⁺) κατὰ τὸ Generalregister, σ. 881 α κέξξ. ἐν λ.: Dionysos· O. Kern, ἄρθρον: Dionysos ἐν: RE V 1 (1905) 1010 κέξξ. — O. Gruppe, ἔ. ἀ., I. II (1906) κατὰ τὸ Verzeichnis der Eigennamen, σ. 1737 α κέξξ. ἐν λ.: Dionysos.

2. «Παρρασία» εἶναι περιοχὴ τις τῆς Ἀρκαδίας· πρβλ. Διονυσ. XIII 286 κέξξ.

3. Εἷς τῶν τριῶν Τελχίνων ἀδελφῶν· πρβλ. Διονυσ. XIV 39 κέξξ.

4. Πρβλ. αὐτ.

ὕψωσιν τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Διονύσου· οὕτω θὰ κατακρύψωσιν ἐν τοῖς ὕδασι αὐτῶν τοὺς πεζοὺς ὀδοιπόρους· ἀμφοτέροις αἴσχος ἦτο, διότι οἱ μαχηταὶ τοῦ Βρομίου δι' ἀβρέκτων πεδίων διέσχίζον τὰ ὕδατα τοῦ Ὑδάσπου. Περαιτέρω ἐπικαλεῖται ὁ Ὑδάσπης ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀρωγὴν καὶ ἀντίληψιν τοῦ Θεοῦ τῶν ἀνέμων Αἰόλου· αἰτεῖται, ὅπως ἐξοπλίσῃ οὗτος ἐναντίον τῶν Σατύρων τοὺς προμάχους αὐτοῦ, τοὺς θεελλώδεις δηλονότι ἀνέμους, διότι στρατὸς ἐν τοῖς ὕδασι πορευόμενος βατὸν κατέστησε τὸν Ὑδάσπην διὰ χερσαίων ἀρμάτων· δρόμον ὑγρὸν εἶχον ἐν τοῖς ὕδασι οἱ ἡνίοχοι· ὁ Αἴολος ὤφειλεν, ὅπως ἐξοπλίσῃ τοὺς ἀνέμους αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ πορθμέως τοῦ Ὑδάσπου Λυαίου· κύματα ἔδει, ὅπως παρασύρωσι καὶ διασκεδάσωσι τὸν στόλον τῶν Σατύρων· ὁ ῥοῦς τοῦ ποταμοῦ ἔδει, ὅπως ἀναρπάσῃ τὰ ἄρματα συρομένων καὶ καλυπτομένων τῶν ἡνιόχων καὶ τῶν κωπηλατῶν διὰ λυσσωδῶν κυμάτων· ὁ Ὑδάσπης οὐδαμῶς θὰ κατέλειπεν ἀτιμώρητον τὴν ἀσυνήθη αὐτὴν διάβασιν τῶν ὑδάτων αὐτοῦ· αἴσχος ἦτο αὐτῷ τε καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, διότι τοῦ Βρομίου οἱ μαχηταὶ ἐχώρουν διὰ τῶν ὑδάτων αὐτῶν ἀβρόχοις ποσίν. Αἰτεῖται ὁ Ὑδάσπης παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅπως οὗτος εἴπῃ αὐτῷ, ἐκ τίνος αἰτίας βατὸς ἐγένετο ὁ ῥοῦς αὐτοῦ, ἀκούει δὲ ἡ ὑγροβαφῆς Ναϊᾶς ἐν τοῖς βάθεσιν αὐτοῦ τὸν χρεμετισμὸν τῶν ἔππων καὶ πλήττουσιν ὄνυχες ἔππων τὴν ῥάχιν τῶν ἰχθύων· πλήρης αἰδοῦς ὁ Ὑδάσπης ἠνοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ποταμῶν, διότι γυναῖκες τὰ ὕδατα αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ διέβαινον δι' ἀβρόχων πεδίων· οὐδέποτε οἱ τολμηροὶ Ἰνδοὶ διέβησαν τὸν ῥοῦν τοῦ Ὑδάσπου δι' ὑψηλῶν ἀρμάτων καὶ οὐδέποτε ἐχάραξε τὸ πατρῶον ὕδωρ ὁ Δηριάδης¹ διὰ τοῦ μακροῦ καὶ κραταιοῦ ἄρματος αὐτοῦ καθήμενος ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν αὐχένων τῶν ἐλεφάντων.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ὑδάσπης ἐξώπλιζε τὸν ῥοῦν αὐτοῦ· ὤρμησεν ἐναντίον τοῦ Βάκχου καὶ ἐμάχετο αὐτῷ διὰ τῶν κυμάτων ὡς ὄπλων· θεελλώδη μυκηθμὸν κατέλειπεν ἡ ὑγρὰ σάλπιγξ τῶν σκληρῶς ἀγωνιζομένων ὑδάτων· καὶ ἐκελάρυσεν ὁ ποταμὸς ὑψῶν εἰς πύργον τὰ ὕδατα ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ τῶν Σατύρων· ἔντρομος λόγῳ τοῦ πολυφλοίσβου θορύβου καὶ τῆς συγχύσεως καὶ ταραχῆς ἔρριπεν ἡ ἀβροχίτων Βασσαρίς ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὰ κύμβαλα καὶ ἐκίνησε τῆδε κἀκείσε τοὺς πόδας αὐτῆς, πληττομένου δὲ τοῦ ταρσοῦ ἐλύθησαν τὰ Ξανθὰ δεσμὰ τῶν πολυρραφῶν πεδίων αὐτῆς· φερόμενος ὁ ἀνεμῶεις ῥοῦς μέχρι τῆς κεφαλῆς νηχομένης τινὸς Βάκχης κατέκλυσε τὰς ἐλικώδεις χαιτάς αὐτῆς· ἄλλη τις βαρυνομένη ἀπέβαλε τοὺς ὑγροὺς πέπλους καὶ τὸ ἐκ δέρματος νεβροῦ ἔνδυμα αὐτῆς ἔρριπεν εἰς τὰ ἐξωγικωμένα ρεῖθρα· τὰ στέρνα καὶ τοὺς ἐρυθροὺς μαστοὺς αὐτῆς ἐκάλυπτε καὶ ἐπληττεν ὁ μέλας ὄγκος τῶν ὑδάτων εἰς ὕψος ἐπαιρομένου καὶ κορυφουμένου τοῦ ποταμοῦ· Σατύρος τις κωπηλατῶν τὰ ὕδατα διὰ τῶν παλαμῶν αὐτοῦ περιέστρεφε διὰ μέσου αὐτῶν ὀρθίαν τὴν οὐρὰν αὐτοῦ· διὰ τῶν γηραλέων ποδῶν αὐτοῦ κωπηλατῶν ὁ Μάρων² τὰ ὕδατα,

1. Παλαιὸς βασιλεὺς τῶν Ἰνδῶν· πρβλ. Διονυσ. ΧΗΙ 6 κέξξ.

2. Ἠνίοχος τοῦ Διονύσου· πρβλ. Διονυσ. ΧΙ 121 κέξξ.— ΧVΙΠ 47 κέξξ.

κλυδωνιζόμενος λόγῳ μέθης καὶ ἀστάτως ὑπὸ τῶν ὑδάτων φερόμενος ἔρριψεν εἰς τὰ κύματα τὸν ὕψ' ἠδέος οἴνου πεπληρωμένον ἀσκὸν αὐτοῦ· πυκνὰ σειομένη ἢ σῦριγξ τοῦ Πανὸς ὁμοῦ μετὰ τοῦ διδυμίζυγος αὐλοῦ ἔπλεεν ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων περιστρεφομένη ὑπὸ τῶν κυμάτων· ἐκ τοῦ αὐχένος λασίου τινὸς Σειληνοῦ ἔρρεεν ἡ χαίτη καὶ ἐχόρευεν ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ὁ ποταμὸς ἐρρόχθει σύρων διὰ τῶν κυμάτων αὐτοῦ παντοειδῆ ἱλυδέσσαν ὕλην, χέων ὑπὲρ τὰς πεδιάδας ξανθὸν ὕδωρ καὶ καλῶν τὸν Διόνυσον εἰς ἀγῶνα ἐν τῷ ὕδατι· ἔχων ἀντίπνοον αὔραν ὑψοῦτο ὁ πολεμοχαρὴς ῥοῦς τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῶν νεφῶν διάβροχον καθιστῶν τὸν ἀέρα καὶ διὰ παφλαζόντων κυμάτων καταπίπτων ἐπὶ τοῦ Διονύσου. Οὐχὶ τόσοσ φρικτῶς ἐρρόχθει τὸ ἀρειμάνιον ὕδωρ τοῦ Σιμόεντος· οὐχὶ τόσοσ φρικτὸς ἦτο ὁ ῥοῦς τοῦ Σικαμάνδρου, ὅτε διὰ τῶν κυμάτων αὐτοῦ κατέκλυζε τὸν Ἀχιλλέα¹, ὡς τότε ὁ ῥοῦς τοῦ Ἵδάσπου ἀπηγῶς διώκοντος τὴν στρατιάν τῶν Βάκχων.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐκραύγασεν ὁ Διόνυσος πρὸς τὸν Ἵδάσπην, διατί οὗτος γόνος ὦν τοῦ Διὸς διώκει καὶ πιέζει τὸν υἱὸν τοῦ Διός· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζεὺς, θεὸς τῶν βροχῶν, δύναται, ὅπως ξηράνη τὸ ρεῦμα αὐτοῦ, ἄν τοῦτο θελήσῃ ὁ Διόνυσος. Οὐχὶ ὀρθὸν εἶναι, ὅπως ὁ Ἵδάσπης βλαστήσας ἐκ τῶν νεφῶν τοῦ Κρονίδου διώκῃ τὸ βλάστημα τοῦ νεφεληγερέτου Διός· ὀφείλει ὁ Ἵδάσπης, ὅπως προφυλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ βέλους τοῦ βλαστήσαντος αὐτὸν κεραυνοῦ, τοῦ Διὸς· δηλονότι, ἵνα μὴ ἐξοπλισῃ οὗτος τὴν τὸν Βρόμιον βλαστήσασαν ἀστραπὴν καὶ βαρὺς τὰ γόνατα καταστή ὁ Ἵδάσπης καὶ ὀκνηρός, ὡς ποτε τοῦτο τῷ Ἀσωπῷ συνέβη².

Ἀκολουθεῖ ἀγὼν δεινὸς μετὰ τοῦ πυρισθενοῦς Διονύσου βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Διὸς καὶ τῶν ζεόντων ὑδάτων τοῦ Ἵδάσπου καὶ τοῦ Ὠκεανοῦ.

Κατόπιν παρακλήσεων τοῦ πάσχοντος Ἵδάσπου³ ἀπέσβασεν ὁ Διόνυσος τὸ δαιμόνιον πῦρ. Μετὰ ταῦτα ὁμοῦ συνεχίζεται ὁ ἀγὼν τοῦ Διονύσου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἰνδῶν, ἐνῶ οἱ θεοὶ προσέρχονται ἀρωγοὶ τῷ θεῷ τοῦ οἴνου. Ἐπὶ ὀχημάτων καταλλήλων πρὸς πορείαν κυρίως ἐπὶ τῶν ὀρέων διέβη ὁ Διόνυσος τὸν ῥοῦν τοῦ Ἵδάσπου τῶν ἀξόνων ἀβρέκτων παραμενόντων. Πάντες οἱ ἀκόλουθοι τοῦ θεοῦ ἐπορεύοντο διὰ τῆς ὑγρᾶς ὁδοῦ ὑπὲρ τὸν ποταμὸν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην αὐτοῦ. Ὁ Ζεὺς ὑπὸ μορφὴν ἀετοῦ ἠρέμα πάλλοντος τὰ πτερὰ αὐτοῦ ἠγεμόνευε τῆς ὁδοῦ συμπαθῶς τε καὶ φιλοστόργως.

1. Πρβλ. Ὀμ. Ἰλ. Φ 298 κέξξ.

2. Ὁ Ζεὺς ἤρπασέ ποτε τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀσωποῦ Αἰγίναν καὶ ἐκραύωνσεν εἶτα τὸν πατέρα διώκοντα αὐτόν· πρβλ. Ἀπολλοδ. I 85 (9, 3, 2)· III 157 (12, 6, 5)· Διοδ. IV 72, 5 κ. ἄ.

3. Διονυσ. XXIV 7 κέξξ.

γ. Ὠρίων.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ παραδιδόμενον περὶ τοῦ γίγαντος Ὠρίωνος, ὅτι οὗτος ἐκινεῖτο ἐπὶ τῶν θαλασσῶν κατὰ θαυμασίον τρόπον, ὡσεὶ θεὸς ἦτο¹. Καθ' Ἡσίοδον ² ἦτο ὁ Ὠρίων υἱὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ Μίνωος Εὐρυάλης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ἐδόθη δ' αὐτῷ δωρεὰ ἡ ἰκανότης τῆς πορείας ἐπὶ τῶν κυμάτων καθάπερ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐχὶ σαφές εἶναι ἡμῖν, ὑπὸ ποῖον τύπον ἐνόουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν περιεργον ταύτην ἰκανότητα τῆς πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Πάντως ἐν τῇ παραδόσει ὑπάρχουσι σχετικῶς δύο ἀντιλήψεις καὶ παραλλαγαί.

Ὁ Ἡσίοδος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκολουθοῦντες αὐτῷ δέχονται, ὡς εἶδομεν, τὴν ἐν λόγῳ θεῖαν δωρεὰν ὡς ἰκανότητα ἀπλῶς πορείας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Παρ' Ὑγίῳ μάλιστα συγκρίνεται ἡ δωρεὰ αὕτη ὁμοίᾳ τινὶ δωρεᾷ δοθείσῃ ποτὲ τῷ Ἴφικλῳ³. Οὗτος ὑπερεβάλετο τῇ ταχύτητι πάντας ἀνθρώπους· διὰ τὴν τῶν ποδῶν ἀρετὴν συνημιλλᾶτο οὗτος τοῖς ἀνέμοις, διήρχετο δὲ ἐπὶ τῶν ἀσταχυῶν, ὧν οὐδαμῶς ἔθραυεν ἢ κατέσπα τοὺς αἰθέρας διὰ τὴν κούφότητα ἀκριβῶς τοῦ τάχους.

Κατὰ τὴν ἄλλην ἀντίληψιν καὶ παραλλαγὴν χωρεῖ ὁ Ὠρίων πράγματι διὰ μέσου τῆς θαλάσσης καὶ ὑπερέχει ταύτης ἢ κεφαλὴ μόνον αὐτοῦ· οὕτως ἢ τῷ υἱῷ δοθεῖσα δωρεὰ τοῦ Ποσειδῶνος θὰ συνίστατο ἴσως ὑπὸ τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἐν τῷ σημείῳ κυρίως τῆς ἐκτενοῦς καὶ εὐρείας πρὸ αὐτοῦ ὑποχωρήσεως καὶ ἐνδόσεως τῆς θαλάσσης. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦτο νοεῖ ὁ Ἀπολλόδωρος τοῦλάχιστον λέγων:⁴ «ἐδωρήσατο δὲ αὐτῷ (sc. τῷ Ὠρίωνι) Ποσειδῶν διαβαίνειν τὴν θάλασσαν». Καθ' Ἡσίοδον ⁵ ἐλθῶν ποτὲ ὁ Ὠρίων

1. Περὶ τοῦ Ὠρίωνος πρβλ. L. Preller — C. Robert, *ξ. ἄ.*, I (1894⁴) κατὰ τὸ Generalregister, σ. 896 b ἐν λ.: Orion· H. Kuentzle, *ἄρθρον*: Orion ἐν: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III 1 (1897-1909) 1018 κέξξ.— 1034 κέξξ.— O. Gruppe, *ξ. ἄ.*, I. II (1906) κατὰ τὸ Verzeichnis der Eigennamen, σ. 1836 b ἐν λ.: Orion· Wehrli, *ἄρθρον*: Orion (1) ἐν: RE XVIII 1 (1939) 1065 κέξξ.— 1082, 6 κέξξ.

2. Παρ' [Ἐρατ.] καταστ. ἀπ. XXXII (=p. 162 κέξξ. Robert [1878]=MG III-1 [1897] 37 κέξξ. Olivieri) = Ἡσίοδ. ἀπ. 182 (17) (=p. 202 Rzach [1958³]). Πρβλ. Ἀπολλοδ. I 25 (4, 3, 1) = F Gr. Hist. I (1923) 76, 10 κέξξ.: 3. Pherek. F 52· Hygin. astron. II 34 (=p. 72, 13 κέξξ. Bunte [1875])· σχόλ. εἰς Νικ. θηρ. 15 (=p. 5, 26 κέξξ. Keilius [1856])· Arati comment. anonymus II (=p. 247, 1 κέξξ. Maass [1898])· σχόλ. εἰς Ἄρατ. 322 (=p. 405, 15 κέξξ. Maass [1898]).

3. Πρβλ. Ἡσίοδ. ἀπ. 117 (143) (=p. 176 Rzach [1958³]).

4. Ἀπολλοδ. I 25 (4, 3, 1).

5. Παρ' [Ἐρατ.] καταστ. ἀπ. XXXII (=p. 162 κέξξ. Robert [1878]=MG III 1 [1897] 38 κέξξ. Olivieri) = Ἡσίοδ. ἀπ. 182 (17) (=p. 202 Rzach [1958³]). Πρβλ. Ἀπολλοδ. I 25 (4, 3, 1 κέξξ.)· σχόλ. εἰς Νικ. θηρ. 15 (=p. 5 κέξξ. Keilius [1856])· Arati comment. anonymus II (=p. 247 κέξξ. Maass [1898])· σχόλ. εἰς Ἄρατ. 322 (=p. 405 κέξξ. Maass [1898]).

εἰς Χίον ἐβιάσατο ἐν μέθῃ διατελῶν τὴν θυγατέρα τοῦ Οἰνωπίωνος Μερόπην, μαθὼν δ' οὗτος τὸ πρᾶγμα καὶ βαρέως φέρων τὴν ὕβριν ἐξετύφλωσεν αὐτὸν καὶ ἐξέβαλεν ἐκ τῆς χώρας· ἐλθὼν ὁ Ὠρίων εἰς Λῆμιον καὶ περιπλανώμενος ἐκεῖ ἀπήντησε τῷ Ἡφαίστῳ· οὗτος ἐλεήσας αὐτὸν ἔδωκεν αὐτῷ τὸν οἰκέτην αὐτοῦ Κηδαλίωνα, ὅπως ὀδηγῆι αὐτόν· ὁ Ὠρίων λαβὼν τὸν οἰκέτην ἔφερεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων δεικνύοντα ἐκάστοτε αὐτῷ τὰς ὁδοὺς. Ἐλθὼν ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὠρίων ἐπὶ τὰς ἀνατολάς καὶ ἀπαντήσας τῷ Ἡλίῳ ἀνέκτησε τὸ φῶς αὐτοῦ· οὕτως ἦλθε πάλιν ἐπὶ τὸν Οἰνωπίωνα ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως τιμωρήσῃται αὐτόν, οὗτος ὅμως ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὑπὸ τὴν γῆν. Ματαίαν θεωρῶν ὁ Ὠρίων πᾶσαν περαιτέρω ἀναζήτησιν τοῦ Οἰνωπίωνος ἀπῆλθεν εἰς Κρήτην καὶ ἠσχολεῖτο ἐκεῖ περὶ τὴν θήραν παρουσίας τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Λητοῦς. Φαίνεται, ὅτι ἐκεῖ ἠπέιλησεν ὁ Ὠρίων, ὅτι θὰ φονεύσῃ πᾶν θηρίον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς γιγνομένων· τούτου ἕνεκα θυμωθεῖσα αὐτῷ ἡ Γῆ παρηγάγεν εὐμεγέθη σκορπίον, ὅφ' οὐ διὰ τοῦ κέντρου πληγείς ὁ Ὠρίων ἀπώλετο. Διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ ἔθνηκεν αὐτὸν ὁ Ζεὺς ἐν τοῖς ἄστροις λόγῳ σχετικῆς ἀξιώσεως τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Λητοῦς· ὁμοίως καὶ τὸν σκορπίον ἔθνηκεν ὁ Ζεὺς ἐν τοῖς ἄστροις, ἵνα οὗτος μνημόσυνον εἶναι τῆς πράξεως. Ἡ λεπτομέρεια ἐκείνη τῆς διηγήσεως ταύτης περὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ Ὠρίωνος, καθ' ἣν οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ διαρκῶς τὸν οἰκέτην τοῦ Ἡφαίστου Κηδαλίωνα, ἵνα οὗτος δεικνύῃ αὐτῷ ἐκάστοτε τὰς ὁδοὺς, ἀναλαμβάνει εὐλογόν τινα ἔννοιαν μόνον, ὅταν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ὠρίων κατὰ τὰς διαφόρους πορείας αὐτοῦ ἐχώρει διὰ μέσου τῶν θαλασσῶν.

Αἱ εἰκόνες τοῦτο μὲν τῆς πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, τοῦτο δὲ τῆς διαβάσεως αὐτῶν ἀποκλείουσι κατ' ἀρχὴν ἀλλήλας. Πάντως ἡ δευτέρα τῶν εἰκόνων τούτων, ὡς αὕτη διαγράφεται παρ' Ἀπολλοδώρῳ κυρίως, ἡ εἰκὼν δηλαδὴ τῆς διαβάσεως ὑπὸ τοῦ Ὠρίωνος τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, ἀποτρίβει καὶ ἀμβλύνει τὸν θαυμασίον χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιοπρεποῦς ἐκείνης εἰκόνος τῆς ὑπερφυῆς αὐτοῦ πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων καὶ κατ' ἀκολουθίαν θεωρητέα ὡς ὑστερογενῆς προελθοῦσα ἐκ τῆς πρώτης λόγῳ φαντασιώδους κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐνθέου ἐν τῷ λογισμῷ ὑψώσεως τοῦ γιγαντώδους χαρακτῆρος τοῦ Ὠρίωνος. Ἡ ὑπὸ τὴν πρώτην εἰκόνα διαγραφομένη ἡμῖν ἔκτακτος δεξιότης τῆς πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης ἐρμηνεύεται παρ' Ὠρίωνι φυσικῶς τε καὶ ἀβιάστως, ἂν τις λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐκ καταγωγῆς ὑπάρχουσαν ἐν αὐτῷ ποσειδωνίαν φύσιν.

Ἐν ὑστέροις χρόνοις ἢ ἐν λόγῳ μυθικῆ εἰκὼν ἀναλαμβάνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φυσικὸν καὶ ὀρθολογιστικὸν χαρακτῆρα. Κατ' Ἴστρον¹ ἡγαπήθη ὁ Ὠρίων ἐμμανῶς ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος, ἥτις μάλιστα ἤθελεν, ὅπως συζευχθῆ

1. Παρ' Hyg. astron. II 34 (=p. 73, 12 κέξξ. Bunte [1875]) =F.Gr. Hist. III B (1950) 184 κέξ.: 334. Istr. F 64.

αὐτῷ. Τοῦτο βαρέως ἔφερον ὁ Ἀπόλλων, ὅστις ὅμως ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς ματαίωσιν τῶν συναισθηματικῶν σχεδίων τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ οὐδὲν κατῴρθου, εἰ καὶ πολλάκις ἐπέπληττε αὐτήν. Παρὰ ταῦτα ἀφ' ἑαυτῆς ἐπῆλθεν εὐνοῦς τοῦ πράγματος λύσις. Νηχομένου ποτὲ τοῦ Ὠρίωνος ἐν τινὶ ἀπομεμακρυσμένῳ τόπῳ ὑψοῦτο ὑπὲρ τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης ἡ κεφαλὴ μόνον αὐτοῦ ὡς τι μέλαν σημεῖον. Ταύτην ἰδὼν ὁ Ἀπόλλων ἐκάλεσε τὴν Ἄρτεμιν εἰς ἀγῶνα εὐθυβολίας λέγων αὐτῇ, ὅτι οὐδαμῶς ἠδύνατο, ὅπως εὐστόχως πλήξῃ διὰ βέλους τὸ ἐπὶ τῆς θαλάσσης φαινόμενον μέλαν ἐκείνο σημεῖον. Ἡ Ἄρτεμις θέλουσα, ὅπως ἐξέχουσαν δεξιότητα καταδείξῃ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ἐξακοντίσασα βέλος διεπέρασε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὠρίωνος. Τὰ κύματα ἔρριψαν τὸν γίγαντα νεκρὸν εἰς τὴν ἀκτὴν, ἡ δὲ Ἄρτεμις πολὺ ἔλυπεῖτο, διότι αὐτὴ ἐφόνευσε αὐτόν. Διὰ τοῦτο ἔθηκεν ἡ θεὰ τὸν Ὠρίωνα μεταξὺ τῶν ἀστρῶν διὰ πολλῶν πρότερον δακρύων θρηγῆσασα αὐτόν. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην λοιπὸν τοῦ Ἰστρου νήχεται ἀπλῶς ὁ Ὠρίων ἐν τοῖς ὕδασι τῆς θαλάσσης, ἧς διὰ τὸ πελώριον αὐτοῦ ὕψος ὑπερέχει κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ.

Ὅμοίαν τινὰ περίπου τῇ προηγουμένῃ εἰκόνα παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Βεργίλιος¹. Σείων κραταιῶς τὸ πελώριον αὐτοῦ δόρυ ὁ Ἐτροῦσχος πολεμιστῆς Mezentius χωρεῖ εἰς τὸ πεδῖον τῆς πάλης ἐναντίον τῶν Τρώων ὑψηλὸς καὶ μεγαλοπρεπής, ἔμπλεως πολεμοχαροῦς μένους καὶ ἀγριότητος ἀκαθέκτου. Τοιαύτην τινὰ μεγαλειώδη εἰκόνα παρέχει ἡμῖν ὁ Mezentius κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ ταύτην πρὸς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, οἷαν ὁ μέγας Ὠρίων, ὁσάκις οὗτος χωρῶν τὸν δρόμον αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν βαθυτάτων ὑδάτων τῆς ἐπικρατείας τοῦ Νηρέως ἔχει διὰ τὸ πελώριον αὐτοῦ ὕψος ὑπὲρ τὰ ὕδατα τοὺς ὤμους αὐτοῦ² ἢ ὁσάκις φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἐξ ὑψηλοτάτων ὀρέων τὴν παμπαλαίαν μελίαν αὐτοῦ καὶ πορευόμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κρύπτει διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν νεφῶν:

quam magnus Orion,

cum pedes incedit medii per maxima Nerei

765 stagna viam scindens, umero superminet undas

aut summis referens annosam montilus ornum

ingrediturque solo et caput inter nubila condit:

talis se vastis infert Mezentius armis.

¹ Ἐχομεν ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα τοῦ γίγαντος τῆς θαλάσσης ὑπερφυῶς πορευο-

1. Verg. Aen. X 763 κέξξ.

2. Παρὰ Serv. comment in Verg. Aen. 763 (=II [1884] 466, 8 κέξ.) ἀναγιγνώσκουσαν σχετικῶς περὶ τοῦ Ὠρίωνος εἰδέ: non autem incongrue fingitur ire potuisse per medium pelagus, quasi filius pro parte Neptuni.

μένου διὰ μέσου τῶν ὑδάτων αὐτῆς ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς εἰκόνας τοῦ πελωρίου κύνηγοῦ τῶν ὑψηλῶν ὄρέων¹.

Ἡ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ὀρίωνα ὑπάρχουσα παράδοσις αὕτη περὶ ἱκανότητος αὐτοῦ πρὸς πορείαν ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν θαλασσῶν ἢ πρὸς διάβασιν αὐτῶν χωρεῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς χρόνους πολὺ παλαιούς. Τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρία ἐκ τοῦ Ἡσιόδου κυρίως καὶ ἐκ τοῦ Ἀπολλοδώρου μνημονεύονται πρὸς βεβαίωσιν τοῦ πράγματος, οὐδένα λόγον ἀποτελεῖ πρὸς ἔκφρασιν οἰασδήποτέ τινος ἀμφιβολίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν γραμματολογικὴν ἀλήθειαν καὶ ὀρθότητα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἡ ἐν λόγῳ περὶ τοῦ Ὀρίωνος παράδοσις ἀποτελεῖ βεβαίως παρὰ τῷ συνθέτῃ τῆς Ἡσιοδείου παραλλαγῆς καὶ παρὰ τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἀναγκαίαν βᾶσιν καὶ προϋπόθεσιν πρὸς παράστασιν κυρίως τοῦ Ὀρίωνος εὐχερῶς χωροῦντος ἀπὸ μιᾶς νήσου εἰς ἄλλην, τὸν πυρῆνα δηλονότι, περὶ ὃν διαπλέκονται παντοειδεῖς ἄλλαι μυθικαὶ εἰκόνας ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ὀρίωνος, τοῦτο ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον παρέχει ἡμῖν τὸ δικαίωμα, ὅπως δεχθῶμεν, ὅτι ἕνεκα τοῦ σκοποῦ τούτου μόνον ἐδημιουργήθη ἡ παράδοσις αὕτη, καὶ ὅπως ἐν συνεχείᾳ ἀρνηθῶμεν αὐτῇ αὐτοτελεῖ τινα καὶ αὐθυπόστατον ὑπαρξίν.

Τὸ ἀνωτέρω κατ' ἐλευθέραν μετάφρασιν καταγραφὴν ἀπόσπασμα 182 (17) τοῦ Ἡσιόδου, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ ψευδο-Ἐρατοσθένης ἐν τῷ ἀποσπασματι XXII τῶν «Καταστερισμῶν» αὐτοῦ, προσγράφεται συνήθως ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἔργων τοῦ Ἡσιόδου τῇ «*Ἀστρονομίᾳ*» αὐτοῦ, τῷ ποιήματι ἐκείνῳ δηλονότι τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ, μεθ' οὗ φαίνεται ἡμῖν συμμέτρως καὶ συγγενῶς ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου συναπτίμενον τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο. Καθὰ ἐλέχθη, ἡ μυθικὴ εἰκὼν τῆς πορείας τοῦ Ὀρίωνος ἐπὶ τῶν ὑδάτων περιέχεται ἐν τῷ ἀποσπασματι τούτῳ οὐχὶ μεμονωμένη, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἐν Χίῳ ὑπάρχοντα μῦθον περὶ τοῦ γίγαντος, πρὸς τὸν θάνατον περαιτέρω αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ πληγέντος διὰ τοῦ κέντρου σκορπίου καὶ πρὸς τὸν κατ' ἀκολουθίαν τούτου τέλος ἐνεργηθέντα καταστερισμὸν αὐτοῦ. Ἡ μυθικὴ εἰκὼν τῆς πορείας τοῦ Ὀρίωνος ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἀποτελεῖ τὸν κύριον πυρῆνα καὶ ἄλλης τινός περὶ τὸν γίγαντα τοῦτον παραδόσεως, ἣν ὁ Διόδωρος κυρίως διέσωσεν ἡμῖν καὶ ἥς ὡς πηγὴν αὐτοῦ, καθὰ καὶ ὁ ψευδο-Ἐρατοσθένης, τὸν Ἡσιόδον ὁμοίως παρέχει ἡμῖν ὁ Σικελιώτης ἱστορικός². Καὶ ἐν τῇ παρα-

1. Πρβλ. Θεοκρ. εἰδ. VII 54:

«... χωρίων (=καὶ ὁ Ὀρίων) ἐπ' ὠκεανῷ πόδας ἴσχει»

Ὁμ. Ὀδ. 572 κέξξ., ἐνθα λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν σχέσει πρὸς τὰς εἰκόνας τοῦ ἔδου:

«τὸν δὲ μέτ' (sc. Μίνωα) Ὀρίωνα πελώριον εἰσενόησα

θῆρας ὁμοῦ εἰλεῦντα κατ' ἀσφοδελὸν λειμῶνα,

τοὺς αὐτὸς κατέπεφεν ἐν οἰοπόλοισιν ὄρεσσιν

575 χερσὶν ἔχων θόπιλον παγχάλκεον, αἰὲν ἀαγές».

2. Διόδ. IV 85, 5=Ἡσιόδ. ἀπ. 183 (18) (=p. 203 Rzach [1958]).

δόσει ταύτη πορεύεται ὁ Ὠρίων ἐπὶ τῶν ὑδάτων μεταβαίνων ἐκ τινος νήσου εἰς ἄλλην. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσηνίας ἐν Σικελίᾳ ἔλεγεν ὁ Ἡσιόδος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλας οἰκείας παραδόσεις, ὅτι ἀναπεπταμένου ὄντος τοῦ πελάγους προσέχωσεν ὁ Ὠρίων τὸ κατὰ τὴν Πελοπίδα κείμενον ἀκρωτήριο καὶ κατεσκεύασε τὸ ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων διαφερόντως τιμώμενον τέμενος τοῦ Ποσειδῶνος· ταῦτα διαπραξάμενος ἐπορεύθη εἰς Εὐβοίαν καὶ ἐκεῖ κατόκησεν, διὰ δὲ τὴν δόξαν ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀστροῖς καταριθμηθεὶς ἔτυχεν ἀθανάτου μνήμης. Νομίζω, ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ καταστερισμοῦ τοῦ Ὠρίωνος, ὅπερ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἐν λόγῳ ἡσιοδεῖσις ἀποσπάσμασιν ἀπαντᾷ, οὐδαμῶς ἐξαρκεῖ πρὸς στενὸν τούτων πρὸς ἄλληλα συνδυασμὸν καὶ πρὸς ἀναγωγὴν μάλιστα τούτων περαιτέρω εἰς τὸ αὐτὸ ποίημα τοῦ Ἡσιόδου, τὴν «Ἀστρονομίαν» δηλονότι αὐτοῦ, ὡς τοῦτο γίνεται συνήθως ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἔργων τοῦ Ἡσιόδου¹. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου διασωθέντι ἡμῖν ἀποσπάσματι τοῦ Ἡσιόδου πορεύεται ὁ Ὠρίων ἐκ Σικελίας εἰς Εὐβοίαν καὶ κτάται τὴν ἀθανασίαν διὰ μεταθέσεως εἰς τὴν χώραν τῶν ἀστρων. Περὶ θανάτου τοῦ Ὠρίωνος οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐνταῦθα, ἀκολουθῶς ὁμοῦ πρὸς τὰ συμφραζόμενα ὀφειλομέν, ὅπως δεχθῶμεν, ὅτι ἐν Εὐβοίᾳ ἀπέθανεν ὁ γίγας καὶ ἐκεῖ ἐν συνεχείᾳ συνετελέσθη ὁ καταστερισμὸς αὐτοῦ· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀνερμήνευτος θὰ παρέμενεν ἡμῖν ὁ λόγος τῆς ἐν τῷ ἀποσπάσματι τούτῳ μνείας τῆς πορείας τοῦ Ὠρίωνος εἰς Εὐβοίαν καὶ τῆς διαμονῆς ἐν γένει αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ψευδο-Ἐρατοσθένους τούναντίον διασωθέντι ἡμῖν ἀποσπάσματι τοῦ Ἡσιόδου ὁ Ὠρίων προερχόμενος ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἴσως τῆς Κρήτης, πορεύεται κατὰ πρῶτον εἰς Χίον, εἶτα ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην, ἐνθα πηγαίς διὰ τοῦ κέντρου σκορπίου ἀποθνήσκει καὶ καταστερίζεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ σκορπίου. Κατὰ ταῦτα τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ τοῦ ψευδο-Ἐρατοσθένους παραδιδόμενου ἡμῖν ἀποσπάσματος τοῦ Ἡσιόδου οὐχὶ εὐσυμβίβαστον εἶναι τῷ περιεχομένῳ τοῦ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου παραδιδόμενου ἀποσπάσματος τοῦ ποιητοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν δέον, ὅπως, ἐφ' ὅσον τὸ πρῶτον τῶν ἀποσπασμάτων τούτων προσγράφεται τῇ «Ἀστρονομίᾳ», ἀποδοθῆ τὸ δεύτερον ἄλλῳ τινὶ ποιήματι τοῦ Ἡσιόδου.

δ. Εὐφῆμος.

Ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπορεύετο καὶ ὁ Εὐφῆμος², ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Δωρίδος, θυγατρὸς τῆς Εὐρώπης, ἢ τῆς Μημιονίης, θυγα-

1. Πρβλ. ὅσα σχετικῶς γράφει ὁ H. K u e n t z l e, Über die Sternsagen der Griechen. I. Diss. Karlsruhe 1897, σ. 15.

2. Περὶ τοῦ Εὐφῆμου πρβλ. L. v. S y b e l, ἄρθρον: Euphemos ἐν: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I 4 (1884-1886) 1407 κέξ. O. G r u p p e, ἔ. ἀ., I. II (1906) κατὰ τὸ Verzeichnis der Eigennamen, σ. 1753 a ἐν λ.: Euphemos· C. R o b e r t, ἄρθρον: Euphemos (2) ἐν: RE VII (1943) 1168 κ ἐξ.

τρὸς τοῦ Ὠρίωνος ἢ τῆς Εὐρώπης, θυγατρὸς τοῦ μεγασθενοῦς Τιτυοῦ, γαμβρὸς δὲ τῆς Ἀλκμήνης ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτῆς Λαονόμῃ¹. Ὁ Εὐφημος ἔθεεν ἐπὶ τῶν γλαυκῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, χωρὶς νὰ βρέχῃ τοὺς ταχεῖς αὐτοῦ πόδας· μόνον τὰ πέλματα τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐβρέχοντο, ὡσάκις οὗτος ταχύτατα ἐφέρετο ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ὁδοῦ². Κατ' Ἀσκληπιάδην παρὰ Τζέτζη³ ὁ Εὐφημος, καθὰ καὶ ὁ Ὠρίων, ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος ἔλαβε τὸ δῶρον τῆς ἰκανότητος, ὅπως ἄνευ βλάβης ὡς διὰ γῆς διαπορεύηται τὴν θάλασσαν. Καὶ ὁ πατὴρ τῶν δύο τούτων ἡρώων, ὁ κυρίαρχος τῶν θαλασσῶν Ποσειδῶν, χωρεῖ, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τῶν κυμάτων καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, ὑφ' ὃ οὐδαμῶς ἐβρέχετο ὁ χαλκοῦς ἄξων. Εὐλόγος λοιπὸν καὶ εὐερμήνευτος εἶναι καὶ τῶν υἱῶν ἡ δεξιότης, ὅπως ταχέως πορεύονται ἐπὶ τῶν ὑδάτων⁴. Ὁ Τζέτζης θεωρεῖ τὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου περὶ τῶν ἐν λόγῳ ἡρώων λεγόμενα ὡς ἀλληγορικὴν παράστασιν τῆς εὐτυχοῦς αὐτῶν δράσεως ὡς πρωρέων⁵.

*« Ἄμφω πρωρεῖς γεγόνασιν οὔτοι καὶ κυβερνηταὶ
πάντας ὑπερνήσαντες τοὺς πάλαι θρυλουμένους,
μηδέποτε βλαβέντες δὲ κλύδωσι θαλασσοῖς.
ὄθεν ἀνεμωθῆσαν τοιαύταις μωθουργίαις ».*

Ἐν ταῖς οἰκείαις πηγαῖς οὐχὶ τόσον παρ' Ὠρίωνι, ὅσον παρ' Εὐφῆμῳ κυρίως, συνάπτεται μετὰ τοῦ πλεονεκτήματος τῆς πορείας ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ταχύτητος. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Ὠρίωνος περιέπεσεν εἰς λήθην τὸ στοιχεῖον τοῦτο, διότι παρὰ τῷ γίγαντι τούτῳ προεῖχε τότε κυρίως, ἢ ἰκανότης δηλαδὴ αὐτοῦ, ὅπως καθ' οἰονδῆποτε

1. Πρβλ. σχόλ. εἰς Πινδ. Πυθ. IV 36 c (=II [1910] 102, 16 κέξξ. Drachman) = Ἡσιόδ. ἀπ. 143 (152) (=p. 185 Rzach [1958⁹]). Ἀπολλων. I 179 κέξξ. — Τζέτζ. χιλ. II 613 κέξξ. (=p. 64 Kiesslingius). Τζέτζ. σχόλ. εἰς Λυκόφρ. 886 (=I [1811] 858 Müller =II [1908] 287, 13 κέξξ. Scheer).

2. Ἀπολλών. I 182 κέξξ. — Πρβλ. Hygin. fab. XIV 15 (=p. 17 Rose): hic (sc. Euphemus) super aquas sicco pede cucurrisse dicitur.

3. Τζέτζ. χιλ. II 618 κέξξ. (=p. 64 Kiesslingius). Τζέτζ. σχόλ. εἰς Λυκόφρ. 886 (=I [1811] 858 Müller =II [1908] 287, 16 κέξξ. Scheer). Πρβλ. σχόλ. εἰς Πινδ. Πυθ. IV 61 (=II [1910] 106, 3 κέξξ. Drachmann).

4. Ἰλ. Ὀμοίαν ἰκανότητα εἶχον καθ' Ὀμ. Ἰλ. Υ 226 κέξξ. καὶ αἱ δώδεκα πῶλοι τοῦ Βορρᾶ:

*« αἱ δ', ὅτε μὲν σκιρτῶεν ἐπὶ ζειδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπῶν θεὸν οὐδὲ κατέκλων·
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῶεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
ἄκρον ἐπὶ ἠγγμῖνος ἀλός πολιοῖο θέεσκον ».*

Πρβλ. Verg, Aen. VII 803 κέξξ.

5. Τζέτζ. χιλ. II 622 κέξξ. (=p. 64 Kiesslingius). Πρβλ. Fr. S t u d n i c z k a, Kyrene. Eine altgriechische Göttin. Archäologische und mythologische Untersuchungen. Leipzig 1890, σ. 107 κέξξ.

τρόπον πορεύηται ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ μεταβαίνη οὕτως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον¹.

Ὑπερφυεῖς διαβάσεις θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἀπετέλουν ἐν οὐ μικρᾷ κλίμακι συνήθεις εἰκόνας τῆς ἀρχαίας ιστοριογραφίας κυρίως Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων. Αἱ διαβάσεις αὗται ἐρμηνεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ιστοριογράφων διὰ παρατηρήσεων ἄλλοτε μὲν ὀρθολογιστικοῦ χαρακτῆρος, καθ' ἃς αὗται ἀναφέρονται εἰς γινώσιν τινα τῶν καιρῶν τῆς ἀμπώτιδος καὶ πλημμυρίδος, ἄλλοτε δὲ ἀρεταλογικοῦ χαρακτῆρος, καθ' ἃς θεῖα βουλήσει εὐλαβῶς ὑποχωροῦσι τὰ ὕδατα ἐνώπιον δαιμονίων καὶ ὑπερόχων ἀνδρῶν. Ἐπάγομαι κατωτέρω καὶ ἐρμηνεύω γλωσσικῶς, φιλολογικῶς καὶ θρησκευτικῶς τὰ οἰκειὰ χωρία.

Β. Διάβασις τοῦ Εὐφράτου ὑπὸ Κύρου τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ.

Παρὰ Ξενοφῶντι² γίνεται ἐκτενὴς λόγος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κύρου καὶ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ κατὰ θαυμάσιον τρόπον διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου. Ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Δάρδητος ποταμοῦ ὀρμώμενος ἀφίκετο ὁ Κύρος μετὰ πορείαν τριῶν ἡμερῶν ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν ὄντα τὸ εὖρος τεσσάρων σταδίων³ πόλις αὐτόθι ᾤκειτο μεγάλη καὶ εὐδαίμων Θάψακος καλουμένη. Ἐνταῦθα ἔμεινεν ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἡμέρας πέντε καὶ καλέσας τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι πορεύεται εἰς Βαβυλῶνα πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα· συγχρόνως παρήγγελλεν ὁ Κύρος τοῖς στρατηγοῖς, ὅπως οὗτοι ἀνακοινώσωσι ταῦτα τοῖς στρατιώταις καὶ ὅπως πείσωσιν αὐτούς, ἵνα συμφωνήσωσι τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ. Οἱ στρατιῶται ἀκούσαντες ταῦτα ἐδυσφόρουν καὶ ὠργίζοντο τοῖς στρατηγοῖς λέγοντες αὐτοῖς, ὅτι οὗτοι, εἰ καὶ ἐγίνωσκον τὰ τεκταινόμενα πρὸ πολλοῦ, ἀπέκρυψαν ταῦτα, καὶ ἐδήλουν, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον θὰ χωρήσωσι περαιτέρω, ἂν μὴ τις δώσῃ αὐτοῖς χρήματα, ὡς τοῦτο καὶ πρότερον ἐπὶ ὁμοίας περιπτώσεως ἐγένετο⁴. Ταῦτα οἱ στρατηγοὶ ἀπήγγελλον τῷ Κύρῳ, οὗτος δὲ ὑπέσχετο, ὅτι θὰ δώσῃ ἐκάστῳ ἀνδρὶ πέντε μνᾶς ἀργυρίου, ὅταν ἔλθωσιν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπὶ πλέον ἐντελεῖ τὸν μισθόν, μέχρις ὅτου ἐπαναγάγῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ἰωνίαν. Οὕτω τὸ μείζον μέρος

1. Ὁ παρὰ E. Gerhard, *Etruskische Spiegel*. IV 1, Berlin 1865, σ. 21, Taf. CCLXXXIX 2 ἐπὶ τινος ἑτρουσκικοῦ κατόπτερου παριστάμενος νεανίας, ὅστις ταχέως τρέχει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὐχὶ ὁ Ὁρίων, ἀλλ' ὁ Εὐφρημος.

2. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 4, 11 κέξξ.

3. Τὸ «στάδιον» ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μόνος μήμους συνισταμένη ἐξ 100 ὀργυριῶν ἢ 6 πλέθρων ἢ 600 ἑλληνικῶν ποδῶν ἢ 606 3/4 ἀγγλικῶν ποδῶν ἢ 184, 97 γαλλικῶν μέτρων· εἶναι οὖτω τὸ στάδιον ἴσον πρὸς 4/8 περίπου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μίλου.

4. Πρβλ. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 1, 2.

τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος ἐπέισθη¹. Παρὰ ταῦτα Μένων ὁ Θετταλός, πρὶν ἔτι καταστῆ φανερόν, τί πράξουσιν οἱ ἄλλοι στρατιῶται, εἰ δηλαδὴ οὗτοι θὰ ἠκολούθουν τῷ Κύρῳ ἢ οὐχί, συλλέξας τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ μακρὰν τῶν ἄλλων ἐπειράτο διὰ καταλλήλου λόγου, ὅπως πείσῃ αὐτούς, ἵνα οὗτοι διαβῶσι τὸν ποταμὸν πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων λήψεως τῆς οἰκείας ἀποφάσεως. Εἰ ἐπέιθοντο αὐτῷ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, τότε ἄνευ ἰδιαιτέρων κινδύνων καὶ πόνων θὰ κατελάμβανον παρὰ Κύρῳ μεταξὺ πάντων τῶν στρατιωτῶν θέσιν ὑψηλῆς εὐνοίας καὶ προτιμῆσεως. Εἰ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἀπεκρίνοντο, ὅτι θὰ ἀκολουθήσωσι τῷ Κύρῳ, τότε οἱ στρατιῶται τοῦ Μένωνος θὰ παρεῖχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι αὐτοὶ ἐγένοντο αἴτιοι τούτου ἅτε ἄρξαντες τῆς διαβάσεως, καὶ οὕτω πολλὴν τὴν χάριν διὰ τὴν προθυμίαν ταύτην θὰ εἶχεν ὁ Κύρος αὐτοῖς· εἰ πάλιν οἱ ἄλλοι στρατιῶται ἠρνοῦντο, ὅπως ἀκολουθήσωσι τῷ Κύρῳ, τότε πάντες θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰ ἴδια, αὐτῶν ὅμως κατ' ἐξοχὴν ὡς μόνων πιστοτάτων γενομένων θὰ ἐποιεῖτο ὁ Κύρος χρῆσιν καὶ εἰς φρούρια καὶ εἰς λοχαγίας· ἐν παντὶ εἰλικρινῆς αὐτῶν φίλος θὰ ἦτο ὁ Κύρος². Ταῦτα παρὰ τοῦ Μένωνος ἀκούσαντες οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐπέιθοντο καὶ διέβησαν τὸν ποταμὸν, πρὶν ἔτι οἱ ἄλλοι δώσωσι τὴν ἀπόκρισιν. Ὁ Κύρος μαθὼν τὸ πρᾶγμα ἐχάρη καὶ δι' ἀπεσταλμένου ἐπήνεσε τοὺς στρατιώτας τοῦ Μένωνος καὶ πολλὰ αὐτοῖς ὑπέσχετο· οὗτοι πληρεῖς οὕτω μεγάλων ἐλπίδων ἠύχοντο, ὅπως εὐτυχῆσῃ ὁ Κύρος. Ἐλέγετο, ὅτι τῷ Μένωνι καὶ δῶρα ἐπεμψεν ὁ Κύρος μεγαλοπρεπῶς. Ταῦτα ποιήσας ὁ Κύρος διέβαινε τὸν ποταμὸν, συνείπετο δὲ αὐτῷ καὶ ἅπαν τὸ ἄλλο στράτευμα³. Ἐκ τῶν διαβαινόντων τὸν ποταμὸν οὐδεὶς ἐβρέχθη ὑπὸ τοῦ πο-

1. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ (§ 13) ἀναγινώσκωμεν:

«τὸ μὲν δὴ πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ οὕτως ἐπίσθη».

Παρὰ Διοδ. XIV 21,6 ἀναγινώσκωμεν σχετικῶς τάδε:

«Ἐνταῦθα (sc. ἐν Θαφάκῳ) δὲ πένθ' ἡμέρας διατρέψας (sc. Κύρος) καὶ τὴν δύναμιν ἐξειδιοποιήσάμενος ταῖς τε τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονίαις καὶ ταῖς ἐκ τῶν προνομῶν ὠφελείαις συνήγαγεν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὑλήθειαν τῆς στρατείας ἐδήλωσεν. προσάντως δὲ δεξαμένῳ τὸν λόγον τῶν στρατιωτῶν εἰδεῖτο πάντων μὴ καταλιπεῖν ἑαυτὸν ἐπαγγελλόμενος ἄλλας τε μεγάλας δωρεάς καὶ ὅτι παραγενομένοις αὐτοῖς εἰς Βαβυλῶνα κατ' ἄνδρα ἕκαστον δώσει πέντε μνάς ἀργυρίου. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῖς ἐλπίσι μετεωρισθέντες ἐπίσθησαν ἀκολουθεῖν».

Παρὰ τοῖς μισθοφόροις Ἕλλησι προερχομένοις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ χωρῶν τραχειῶν καὶ πτωχῶν ἰδιαιτέρων ἐπὶ τὴν ψυχὴν αὐτῶν δρᾶσιν ἤσκουν οἱ εὐρέως διαδεδομένοι θρύλοι περὶ τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν θεληγῆτρων τῆς μυθώδους πόλεως τῆς Βαβυλῶνος καὶ αἱ οἰκτεῖαι ὑποσχέσεις τοῦ Κύρου περὶ ἀξίων ἀμοιβῶν αὐτῶν καὶ περὶ δωρεῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκτενὴ περιγραφὴ τῆς Βαβυλῶνος εὐρίσκομεν παρὰ Διοδ. II 7-12.

2. Ἀρίστην εἰκόνα τοῦ ὑπόπτου καὶ κακοῦ ἐν πολλοῖς ἤθους τοῦ Μένωνος παρέχει ἡμῖν ὁ Ξενοφῶν ἐν: Κύρ. ἀνάβ. II 6, 21-29. Πρβλ. Σουτδ. s. v.: «Μένων» [=III [1933] 363 κέξ. ὑπ' ἀριθ. 618 Adler).

3. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ (§ 17) ἀναγινώσκωμεν:

«συνείπετο δὲ καὶ τὸ ἄλλο στράτευμα αὐτῷ ἅπαν».

Περὶ τῆς ὑπαρχούσης δῆθεν ἀντιλογίας μεταξὺ τῆς παρεχομένης ἡμῖν ἐνταῦθα

ταμοῦ ἀνωτέρω τῶν μαστῶν. Οἱ Θαψακηνοὶ ἔλεγον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι οὐδέποτε ἕως τότε ἐγένετο ὁ ποταμὸς οὗτος διαβατὸς πεζῆ, ἀλλὰ πλοίοις μόνον, ἅτινα τότε ὁ σατράπης τῆς Φοινίκης καὶ εἰς τῶν στρατηγῶν τῆς στρατιᾶς τοῦ βασιλέως Ἀβροκόμας προπορευόμενος κατέκαυσε, ἵνα μὴ διαβῆ ὁ Κύρος. Ἐφαίνεται λοιπόν, ὅτι θεῖον ἦτο τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι σαφῶς ὁ ποταμὸς ὑπεχώρησε τῷ Κύρῳ ἅτε μέλλοντι τούτῳ, ὅπως βασιλεύσῃ¹.

Ὁ Κύρος πορευόμενος εἰς Βαβυλῶνα καὶ ὦν οὕτως ἠναγκασμένος, ὅπως διέλθῃ τὸν Εὐφράτην, εἶχε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸ ὀφθαλμῶν οἰκείους χάρτας τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτελείων τῆς ἐποχῆς, ἵνα ἐκεῖθεν διδασθῆ, ἐν τίνι σημείῳ τοῦ ποταμοῦ θὰ ἦτο οὗτος εὐδιάβατος. Καὶ τὴν ὅλην πορείαν αὐτοῦ ἐρρῦθμιζεν ἐκάστοτε ὁ Κύρος ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς χάρτας τούτους². Ἐν τῇ ἐν Συρίᾳ παρά τὸν Εὐφράτην κειμένη πόλει Θαψάκῳ κάλλιον παντὸς ἄλλου τόπου θὰ ἠδύνατο ὁ Κύρος, ὅπως διαπεραίωσῃ τὴν στρατιάν αὐτοῦ. Ἦτο αὕτη ἡ σπουδαιότερα τῶν λιμενικῶν πόλεων τοῦ ποταμοῦ καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ οἱ στρατοὶ κατὰ τὴν πορείαν αὐτῶν πρὸς τὴν ἄνω Ἀσίαν διέβαινον συνήθως τὸ ρεῦμα διὰ πόρων ἢ διὰ γεφυρῶν συγκεκροτημένων διὰ συνδέσεως πρὸς

πληροφορίας, ὅτι τῷ Κύρῳ διαβαίνοντι τὸν ποταμὸν συνέπετο αὐτῷ καὶ ἅπαν τὸ ἄλλο στρατεύμα, καὶ τῆς ἀνωτέρω καταγραφείσης πληροφορίας, ὅτι τὸ μείζον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος ἐπέστη, ὅπως ἀκολουθήσῃ τῷ Κύρῳ ἐν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ εἰς Βαβυλῶνα, κατόπιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοθεισῶν ὑποσχέσεων, πρβλ. ὅσα ὁ C. R e h d a n t z, Xenophons Anabasis. I: Buch I-III. 6. Aufl. bearb. von O. C a r n u t h. Berlin 1888, σ. 71 λέγει, ἅτινα οὐχὶ κατὰ πάντα εὐστοχα φαίνονται μοι. Οὐχὶ εὐστοχος φαίνεται μοι καὶ ὁ ὀβελισμὸς τῆς πρώτης πληροφορίας: «τὸ μὲν δὴ πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ οὕτως ἐπέστη» ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπιπολαίας ἀντιλογίας, ὅτι διὰ τῆς φράσεως ταύτης αἱ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Κύρου διεξαγόμεναι διαπραγματεύσεις ἐμφανίζονται ἡμῖν ὡς συντελεσμέναι, ἐνῶ αὐταὶ ἀργότερον δῆθεν διὰ κοινῆς συμφωνίας κατεκλείσθησαν, ὅτι δηλαδὴ οἱ στρατιῶται τοῦ Μένωνος ἔδωσαν πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι τὸ εὐγενὲς παράδειγμα τῆς προθύμου διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ. Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος βητέον, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ μείζον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος ἐπέστη ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ Κύρου, ὅτι ὅμως τοῦτο μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος: «καὶ τὸ ἄλλο στρατεύμα ἅπαν» ἐχώρησεν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τότε τὸν πρῶτον, ὅτι διέβησαν αὐτὸν οἱ στρατιῶται τοῦ Μένωνος, ἤρξε δὲ καὶ ὁ Κύρος διαβαίνων αὐτόν.

1. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ (§ 18) ἀναγινώσκομεν:

«Ἐδόκει δὴ θεῖον εἶναι καὶ σαφῶς ὑποχωρήσῃαι τὸν ποταμὸν Κύρῳ ὡς βασιλεύουσιν».

2. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Κύρου πρβλ. κυρίως:

W. F. A i n s w o r t h, Travels in the track of the ten Thousand Greeks; being a geographical and descriptive Account of the Expedition of Cyrus and of the retreat of the ten thousand Greeks, as related by Xenophon. London 1844. K. K o c h, Der Zug der Zehntausend nach Xenophons Anabasis, geographisch erläutert und mit einer Übersichtskarte versehen. Leipzig 1850. F. R o b i o n, Itinéraire des Dix-Mille. Etude topographique avec trois cartes. Paris 1873 (=Bibliothèque de l'École de hautes études. 14). G. C o u s i n, Kyros le jeune en Asie mineure (Printemps 408-Juillet 401 avant Jésus-Christ). Paris -Nancy 1905.

ἄλληλα πλοίων. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης ἔχει ἀκριβῶς τὴν σημασίαν τοῦ «πόρου», τῆς «διαβάσ.ως». Οὐχὶ εὐχερῆς εἶναι ἡμῖν σήμερον ὁ ἀκριβῆς καθορισμὸς τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς¹. Πάντως ἡ διάβασις τοῦ ρεύματος θὰ ἦτο τῷ Κύρῳ ἔργον οὐχὶ κατὰ πάντα ἀπλοῦν· τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεκροτεῖτο οὐχὶ μόνον ἐκ πολεμιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμάχου πληθυσμοῦ, ἐξ ἐμπόρων, εὐνούχων, γυναικῶν κ.ο.κ., καὶ ἐκ πολυαρίθμων περαιτέρω καὶ βαρειῶν ἀμαξῶν φερουσῶν τρόφιμα καὶ ἄλλα ἀπαραίτητα· ἐν τῇ ἐρήμῳ πράγματα καὶ φορτικῶν οὕτω καὶ ὄχληρῶν οὐσῶν.

Ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἀφίκετο εἰς Θαψακὸν τῇ 22α Ἰουλίου τοῦ ἔτους 401, διέβη δὲ τὸν ποταμὸν τῇ 27ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός². Κατὰ τίνα τρόπον ἕμως ἐγένετο ἡ διάβασις, ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν, κατέκαυσεν ἤδη ὁ Ἀβροκόμας τὰ ἐν τῷ ποταμῷ εὕρισκόμενα πλοῖα; Τὰ ὕδατα τοῦ Εὐφράτου εἶναι βαθύτατα μὲν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μαῖου, χαμηλότατα δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου, ὅτε ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ εὕρισκετο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου σκοπῶν, πῶς θὰ ἠδύνατο, ὅπως ἐπὶ τὸ ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον διαβῆ τὸν ποταμὸν, ἤρξαντο τὰ ὕδατα αὐτοῦ καθιστάμενα ταπεινότερα ἢ μᾶλλον ἦσαν πλεον ταῦτα λίαν ταπεινά. Οὐχὶ ἀπίθανον εἶναι, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν διὰ τῆς ταπεινώσεως τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ καθίστατο οὗτος ἐν ὀρισμένοις τόποις διαβατὸς πεζῆ, καθὰ τοῦτο καὶ σήμερον ἔτι συμβαίνει. Ὁ Cousin³ ποιεῖται λόγον περὶ πολλῶν «πόρων» τοῦ ποταμοῦ, ὧν ὁ ἀριθμὸς διάφορος ἐκάστοτε εἶναι ἀκολούθως τῷ ὕψει τῶν ὑδάτων αὐτοῦ, τ. ἔ. ἀκολούθως ταῖς ἐποχαῖς τοῦ ἔτους. Ὁ Cousin λέγει, ὅτι ἐποιήσατο χρῆσιν δύο πόρων ἐπὶ δεξιὰ καὶ νοτιῶς τῆς πόλεως Meskené. Ἐποιήσατο ὁ Κύρος χρῆσιν τοῦ ἐτέρου τῶν πόρων τούτων πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ; Οὐχὶ εὐχερῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ ἠδύνατό τις, ὅπως δώσῃ εὐστοχον καὶ ἀκριβῆ ἀπάντησιν. Πάντως οἱ Θαψακῆνοι ἔλεγον, ὅτι οὐδέποτε ἕως τότε ἐγένετο ὁ Εὐφράτης διαβατὸς πεζῆ, ἀλλὰ πλοίοις μόνον, ἅτινα τότε κατέκαυσεν ὁ Ἀβροκόμας ἐπὶ τῷ σκοπῷ προφανῶς καὶ τῇ ἐλπίδι, ὅπως ἐπιβραδύνη τὴν πορείαν τοῦ Κύρου. Ὁ Ἀβροκόμας ἕμως ἐκτήσατο διὰ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου τὸ πλεονέκτημα ἰκανῆς προπορείας, ἣτις θὰ καθίστα αὐτῷ ἀκώλυτον καὶ ἀνενόχλητον τὴν διάνυσιν τοῦ μεταξὺ Θαψακῶ καὶ Βαβυλῶνος ἐκτεινομένου διαστήματος⁴. "Ὅτε λοιπὸν ὁ Κύρος

1. Πρβλ. σχετικῶς W. P a p e' s Handwörterburch der griechischen Sprache. In vier Bänden. III: Wörterbuch der griechischen Eigennamen. 3. Auff. Neu bearb. von G. E. P e n s e l e r. 1, Braunschweig 1863-1870, σ. 483 a ἐν λ: «Θάψακος». G. C o u s i n, ἔ. ἀ., σ. 306 κέξξ, ἔνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία· E. H o n i g m a n n, ἄρθρον: «Θάψακος» (1) ἐν: RE VA 1 (1934) 1272 κέξξ.

2. Πρβλ. Διοδ. XIV 21,6.

3. G. C o u s i n, ἔ. ἀ., σ. 307 κέξξ.

4. Παρὰ ταῦτα ὁ Ἀβροκόμας ἀφίκετο εἰς Κούναξα πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ γενομένην μάχην (πρβλ. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 7,12). Καθὰ ἀνωτέρω ἐλέχθη,

ἀφίκετο εἰς Θαψακον, ἵνα διὰ τῆς ἐκεῖ ὑπαρχούσης, γνωστῆς δ' αὐτῷ ἐκ τῶν δημοσίων ἐγγράφων, γεφύρας διαβῆ τὸν ποταμὸν, εὔρε ταύτην κατεστραμμένην· τοῦ πράγματος τούτου οὐδεμίαν γνώσιν ἦτο δυνατόν, ὅμως πρότερον ἔχη ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκείνῃ χώρα. Ὡφείλε λοιπὸν νῦν ὁ Κύρος, ὅπως ἀναζητήσῃ κατάλληλον πόρον πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Οἱ Θαψακῆνοὶ λόγῳ φιλοκεροῦς ὑστεροβουλίας οὐδεμίαν ἀγαθὴν προαίρεσιν πρὸς παροχὴν τῆς δεούσης βοήθειας ἐπεδείξαντο ἔναντι αὐτοῦ. Παρὰ τὴν ἐχεμυθίαν ὅμως αὐτῶν καὶ τὴν ἀπροθυμίαν, ὅπως ἀποκαλύψωσι τῷ Κύρῳ τοὺς πόρους τοῦ ποταμοῦ, θὰ ἠδύνατο ὁ εὐφυής, πλούσιος καὶ γενναϊόδωρος βασιλόπαις, ὅπως ἀνεύρη τούτους. Παρὰ ταῦτα ὁμολογητέον, ὅτι ἡ διαδικασία αὕτη τῆς ἀναζητήσεως τρόπου ταχείας καὶ ἀσφαλῶς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ ἀπῆτησε χρόνον ἱκανόν, χρόνον, ὡς εἶδομεν, πέντε ἡμερῶν, καθ' ὃν ὄφειλε πλέον ὁ Κύρος, ὅπως ἀνακοινώσῃ τοῖς Ἕλλησι τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ σκοπὸν, ὅστις συνεῖχεν αὐτοὺς ἐν ἀδημονίᾳ καὶ ἀνησυχίᾳ. Οὐχὶ εὐχερῆς εἶναι ὁ ἀκριβῆς καθορισμὸς τοῦ πόρου τοῦ Εὐφράτου, δι' οὗ διέβη ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, παρὰ ταῦτα ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι πράγματι ἐγένετο αὕτη δεδομένου, ὅτι ὁ Cousin ποιεῖται λόγον περὶ ὑπάρξεως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Θαψάκου τριῶν πόρων¹. Ἐπάγομαι ἐναυθῆα τὴν ἐξόχως ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαφέρουσαν ἡμῖν ἔκθεσιν αὐτοῦ.

Τῇ 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1898 διέβη τὸν Εὐφράτην πεζῇ διὰ τίνος πόρου κειμένου ὑπὸ κατεύθυνσιν πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ 12-14 χιλόμετρα μακρὰν τοῦ πόρου, οὐτινος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐποιήσατό ποτε χρῆσιν πρὸς διάβασιν ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, εὐρωστός τις καὶ γενναῖος Ἄραψ μετέχων τοῦ περιηγητικοῦ ὀμίλου τοῦ Γάλλου λογιῦ. Ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τῶν δύο τούτων πόρων εἶναι οὐχὶ τόσον οὐσιώδης, ὥστε νὰ δεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι συνετελέσθη διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐκτενῆς καὶ σοβαρὰ μεταποίησις τῶν ὄρων καὶ συνθηκῶν τῆς διαβάσεως. Ὅ,τι ὁ Ἄραψ τοῦ Cousin ἐπετέλεσε τῇ 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1898 ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, θὰ ἠδύνατο, ὅπως λίαν καλῶς ἐπιτελέσῃ καὶ ἄλλος τις φιλοπράγμων καὶ περιεργὸς ἀνὴρ τῇ 27ῃ Ἰουλίου τοῦ 401 π.Χ., ἥτοι 23 αἰῶνας πρότερον. Εὐθύς, ὡς ἀφίκοντο εἰς τὸν ὀρισμένον τόπον τῆς διαβάσεως, λέγει ὁ Cousin, ἐξεδύθη ὁ Ἄραψ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ποταμὸν τῇ 10,37' π.μ. Ἐπὶ χρόνον τινὰ ἐβάδιζεν οὗτος ἐν τῷ ποταμῷ ἔχων τὸ ὕδωρ μέχρι τῶν γλουτῶν, εἶτα ἔψαυε

ὁ Κύρος ἀφίκετο εἰς Θαψακον τῇ 22ῃ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 401, διέβη δὲ τὸν ποταμὸν τῇ 27ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός· κατὰ ταῦτα ὁ Ἄβροκόμας ἀνεχώρησεν ἐκ Θαψάκου τοῦλάχιστον 5 ἡμέρας πρὸ τῆς διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου ὑπὸ τοῦ Κύρου καὶ οὗτοι κατὰ τὴν διάνυσιν τοῦ μεταξὺ Θαψάκου καὶ Κουνάξων διαστήματος ὑστέρησε τοῦ Κύρου τοῦλάχιστον 10 ἡμέρας. Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδαμῶς ὁ Κύρος ἀπῆτησε τῷ Ἄβροκόμα. Μήπως οὗτος καθυπόβη πρότερον εἰς Λουσα;

1. G. Cousin, ἔ. ἀ., σ. 310. 313 κέξ.

τῆς κοίτης, ὅπως λάβη αἰσθησιν τοῦ βάθους, καὶ ἐχώρει συνεχῶς ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἔχων νῦν τὸ ὕδωρ μέχρι τῶν ὤμων· ἐξῆλθε τοῦ ποταμοῦ ὁ "Αραψ τῇ 10,44' ἀπαιτηθέντος οὕτω πρὸς διάβασιν αὐτοῦ χρόνου 7'. Τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἐνήργησεν ὁ "Αραψ ἐν τινι ὀλίγον ἀπωτέρω κειμένῳ πόρῳ ἐν χρόνῳ νῦν 4' μόνον, ἥτοι ἀπὸ τῆς 11,22' μέχρι τῆς 11,26'. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ διέβη ὁ "Αραψ διάστημά τι τοῦ ποταμοῦ νηρόμενος· κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος πόρος τοῦ ποταμοῦ ἦτο πλέον σύμμορφος τῷ πόρῳ ἐκείνῳ, οὐτινος ἐποιήσατό ποτε χρῆσιν ὁ Κύρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ. Ὁ Cousin συνάγει οὕτω τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ διάβασις τοῦ ποταμοῦ εἶναι τελέως δυνατὴ ἀνερχομένου τοῦ ὕδατος μέχρι τῶν μασχαλῶν· ὅνος τις εὐχερῶς διέρχεται τοὺς πόρους τούτους. Κατὰ τὸ 1888 ἦτο κατὰ Cousin ἡ διάβασις πολὺ εὐκολωτέρα, ὅμως ἐν τῷ μεταξύ μετέβαλεν ὁ ποταμὸς τὴν κοίτην αὐτοῦ. Ὁ Cousin λέγει περαιτέρω, ὅτι ὁ "Αραψ ἐπανελθὼν εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην ἀπεκάλυψεν αὐτῷ, ὅτι μεταξύ τῶν δύο πόρων, οὓς προέκρινε πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ τολμηροῦ αὐτοῦ ἐγχειρήματος, εὐρίσκετο τρίτος τις πόρος, ὅστις ἔτε 1,40 μ. μόνον βάθους ὧν καταλληλότερος ἦτο τῶν ἄλλων, ὅμως ἐτηρεῖτο ὁ πόρος οὗτος μυστικός καὶ ἦτο ἀγνωστος τοῖς ἐπιχωρίοις μόνον· μακρόθεν μόνον ἐδειξεν ὁ "Αραψ τὸν πόρον τούτον τῷ Cousin.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Κύρου μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ διὰ μέσου τῆς Ἀραβίας ἐν δεξιᾷ πάντοτε ὄντος τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ λέγει ὁ Ξενοφῶν¹, ὅτι πέραν τοῦ ποταμοῦ κατὰ τοὺς ἐρήμους σταθμοὺς ἦτο πόλις εὐδαίμων καὶ μεγάλη Χαρμάνδη καλουμένη· ἐκ ταύτης οἱ στρατιῶται ἡγόραζον τὰ ἐπιτήδεια διαβαίνοντες τὸν ποταμὸν διὰ σχεδίων κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Διφθέρας, ἅς εἶχον σκεπάσματα, ἐπλήρουν χόρτου κούφου, εἶτα συνῆγον ταύτας καὶ συνέσπων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἄπτηται τὸ ὕδωρ τῆς κάρφης· ἐπὶ τούτων διέβαινον οἱ στρατιῶται εἰς Χαρμάνδην καὶ ἐλάμβανον ἐκεῖθεν τὰ ἐπιτήδεια, οἷνόν τε ἐκ τῆς βαλάνου κατεσκευασμένον τῆς ἀπὸ φοίνικος παραγομένης καὶ σῖτον μελίνης. Τοιοῦτου τινὸς μέσου διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ κατ' οὐδένα τρόπον ἦτο δυνατόν, ὅπως ἐν εὐρείᾳ κλίμακι γένηται χρῆσις κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ Κύρου, παρὰ ταῦτα ὅμως εἶναι τὸ μέσον τοῦτο ἐκεῖ ἔτι καὶ σήμερον ἐν χρήσει, καθὰ ἔλεγέ μοι ὁ φίλος ὑφηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Münster/i. W. κ. Fr. K. D ö r n e r. Τοιαύτην τινὰ εἰκόνα διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ εἶδε πιθανώτατα καὶ ὁ Cousin εὐρισκόμενος ἐπὶ τῆς ὄχθης αὐτοῦ, ὅμως μακρόθεν, οὗ ἕνεκα λίαν ἀνακριβῶς περιγράφει αὐτήν. "Ἀνθρώπος τις, λέγει², περιεβλήθη σάκκον, ὅστις ἦτο δεδεμένος ἐπὶ τῶν μασχαλῶν, καὶ διήρχετο οὕτω τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ κωπηλατῶν διὰ μιᾶς μόνης κόπης· τὸ σῶμα

1. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 5, 10.

2. G. Cousin, ἔ. ἀ., σ. 311.

αὐτοῦ ἴστατο ὄρθιον ἐντὸς τοῦ ὕδατος¹. Πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ βουλόμενος, ὅπως διέλθῃ τὸν Εὐφράτην, θὰ ἐδέσμευε τόσον δεινῶς τὰς κινήσεις αὐτοῦ περιβαλλόμενος σάκκον συνημμένον καὶ δὴ καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον οὐχὶ ὕδατοσεγῶς ἐπὶ τῶν μασχαλῶν αὐτοῦ; Ἀναντιρρήτως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ οὐχὶ ἀκριβοῦς ἐκ μέρους τοῦ Cousin ἀντιλήψεως τοῦ πράγματος.

Ἐξ ὅλης τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἐρεύνης προκύπτει τὸ ἀναμφήριστον πόρισμα, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν θαῦμα ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀλλ' ἐκθεσίην τινὰ ἀπλῶς ἐκ μέρους τοῦ Ξενοφῶντος μυθολογήματός τινος, ὅπερ ἐκυκλοφορεῖτο μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κύρου εἴτε τυχαίως εἴτε φροντίδι καὶ ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ Κύρου ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐμψυχώσεως τούτων ἀναλαβόντων τὸ παράτολμον ἐγχείρημα τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ μέσου χωρῶν ἀξένων καὶ ἐκτάκτως ἐπικινδύνων. Οὐχὶ ἀπίθανον εἶναι, ὅτι οἱ Θαψακηνοὶ ἀφ' ἑαυτῶν κολακεύοντες τὸν Κύρον ἐποιοῦντο λόγον περὶ τοῦ θαυμασίου χαρακτήρος τῆς ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ Κύρου πεζῆ συντελεσθείσης διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ ἅτε δῆθεν σαφῶς ὑποχωρήσαντος τοῦ ποταμοῦ τῷ Κύρῳ ὡς μέλλοντι βασιλεῖ. Ταῦτα λέγοντες οἱ Θαψακηνοὶ ἐπελάθοντο προφανῶς τοῦδε τοῦ πράγματος, ὅτι δηλαδὴ ἤδη πρὸ τῆς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ ὑπὸ τοῦ Κύρου συνεπομένου αὐτῷ καὶ ἅπαντος τοῦ «ἄλλου στρατεύματος» διέβησαν αὐτὸν οἱ στρατιῶται τοῦ Μένωνος ἀγνώστου εἰσέτι ὄντος, εἰ θὰ ἠκολούθουν αὐτοῖς καὶ πάντες οἱ ἄλλοι, ὥστε νὰ ἔχωμεν οὕτω καὶ ἐνταῦθα εὐλογόν τι αἴτιον τῆς θαυμασίας ὑποχωρήσεως τῶν ὕδατων, τὴν εὐοίωνον δηλαδὴ, ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν κίνησιν τοῦ Κύρου πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Γ. Διὰ βασίς τοῦ Παμφυλίου πελάγους ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ.

Ὁ Ἰώσηπος² λέγει ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπερφύεσ γεγονός τῆς διαστάσεως τῶν ὕδατων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὅτι οὐδεὶς δέον, ὅπως θαυμάσῃ καὶ ἐκπλαγῆ, εἰ ἀρχαίοις ἀνθρώποις καὶ πονηρίας ἀπείρους εὐρέθῃ σωτηρίας ὁδὸς καὶ διὰ θαλάσσης ἔτι διανοιγομένης ἢ ὑποχωρούσης ἐν γένει εἴτε κατὰ βούλησιν Θεοῦ εἴτε κατὰ τίνα αὐτόματον καὶ φυσικὴν τοῦ φαινομένου τούτου ἐπέλευσιν, ἐφ' ὅσον καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, οἵτινες οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ἐγένοντο, ὑπεχώρησε τὸ Παμφύλιον πέλαγος καὶ τούτοις οὐδεμίαν ἄλλην ὁδὸν ἔχουσι παρέσχε τοῦτο τὴν δι' αὐτοῦ χωροῦσαν, ἵνα

1. Ἡ οικεία πληροφορία ἔχει γαλλιστὶ ὄδε:

A ce moment, je vois un homme du pays traverser le fleuve dans de telles conditions que, si je ne l' avais pas vu, je ne pourrais pas le croire. Il se met dans un sac, qui est noué sur les aiselles et passe en ramant avec une seule rame: le corps reste debout dans l' eau.

2. Ἰώσ. Ιουδ. ἀρχαιολ. II 16,5 (= § 347=II [1887] 155 κέξ. Niese).

οὕτω καταλύσωσιν οὗτοι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Περσῶν τοῦ Θεοῦ θελήσαντος. Τοῦτο, λέγει ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἰώσηπος, πάντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς Ἀλεξάνδρου πράξεις συγγραψάμενοι. Ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικός ἐρμηνεύει τὸ ἐν λόγῳ Ἵπερφυῆς γεγονός ἀρεταλογικῶς κυρίως, ἐφ' ὅσον δις ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο ποιεῖται λόγον περὶ βουλήσεως ἢ θελήσεως τοῦ Θεοῦ, μόνον δ' ἐπιτροχάδην θεωρεῖ αὐτὸ καὶ ὡς τι ἐνδεχόμενον ἐπι ἀποτέλεσμα ὁμαλῆς τινος καὶ εὐλόγου μεταβολῆς τῆς φύσεως: «κατὰ ταυτόματον». Τὸν μικτὸν τοῦτον τύπον ἀνέλαβεν ὁ Ἰώσηπος ἐν τῇ κρίσει αὐτοῦ ταύτῃ ὑπὸ τὴν ἐπήρεια ἀναντιρρήτως καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν οικείων γραμματολογικῶν πηγῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς ἀμφότεραι αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται τοῦ ἐν λόγῳ Ἵπερφυοῦς γεγονότος περιέχονται, ἢ τε ὀρθολογιστικῇ δηλονότι καὶ ἡ ἀρεταλογικῇ.

Ὁ Στράβων¹ περιγράφει διὰ πολλῶν τὰ περὶ τὴν Φασηλίδα ὑπάρχοντα κατὰ θάλασσαν στενά καὶ τὴν διὰ τούτων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραγωγὴν τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ. Ὑπάρχει ἐκεῖ ὄρος τι «Κλίμαξ» καλούμενον, ὅπερ ἐπίκειται τῷ Παμφυλίῳ πελάγει στενὴν ἀπολείπον πάροδον ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ· ἡ πάροδος αὕτη κατὰ μὲν τὰς νηνεμίας ἐγυμνοῦτο τῶν ὑδάτων οὕτως, ὥστε βατὴ αὕτη νὰ εἶναι τοῖς ὀδεύουσι, κατὰ δὲ τὰς πλημμύρας τοῦ πελάγους ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐπὶ πολλὴν ἔκτασιν. Ἐπειδὴ ἡ διὰ τοῦ ὄρους ὑπέρβασις μακρὰ καὶ προσάντης ἦτο, ἐποιοῦντο οἱ ἄνθρωποι χρῆσιν πρὸς διάβασιν τῶν στενῶν τούτων τοῦ αἰγιαλοῦ κατὰ τοὺς καιροὺς τῆς εὐδίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμοίως εἰς καιρὸν χειμῶνος ἐμπροσθὼν καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ πράγματος τῇ τύχῃ ἀνατιθέμενος ὄρμησε πρὸς διάβασιν τῶν στενῶν τούτων, πρὶν ἐπι ἐν καιρῷ τινι εὐδίας ὑποχωρήσωσι τὰ κύματα. Οὕτως δὴ τὴν ἡμέραν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐτέλεσαν τὴν πορείαν ἐν ὕδατι μέχρις ὁμφαλοῦ βαπτιζόμενοι. Καθὰ βλέπομεν, ὀρθολογιστικὸν κυρίως χαρακτῆρα, οὐχὶ δὲ ἀρεταλογικόν, ἔχει ἡ ἔκθεσις αὕτη τοῦ Στράβωνος².

Ὁ ψευδο-Καλλισθένης³ λέγει περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτι ἐν Παμφυλίᾳ συνέβη αὐτῷ παράδοξον πρᾶγμα. Τῷ βασιλεῖ στερουμένῳ νεῶν ὑπεχώρησε μέρος τῆς θαλάσσης, ἵνα διέλθῃ ἡ πεζικὴ δύναμις αὐτοῦ. Τὸν ἀρεταλογικὸν χαρακτῆρα τῆς διηγῆσεως ταύτης ἐξαίρει ἐναργῶς ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος⁴, ὅστις λέγει, ὅτι κατὰ τὸν Καλλισθένη τὸ Παμφύλιον πέλαγος

1. Στράβ. XIV 3, 9 (=p. 982 A. = p. 666 C. = III [1852] 149 κέξ. Kramer).

2. Τὴν σκηνὴν ταύτην τῆς φυσικῆς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ διαβάσεως τοῦ Παμφυλοῦ πελάγους αἰνιττεται ὁ Ἀρτέμων παρὰ Sen. suas. I 8, 11 λέγων:

«... οὐδ' ἐπὶ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τὴν ἐμπροσθεσμον παραδοκοῦμεν ἄμωτιν».

3. Ψευδο-Καλλισθ. I 28 (=p. 30b τῆς ὑπὸ τοῦ Mulleri γενομένης ἐκδόσεως: Pseudo-Callisthenes [1846], ἥτις εἶναι συνημμένη μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως: Scriptorum rerum Alexandri Magni [1846] καὶ μετὰ τῆς ἐκδόσεως περαιτέρω τῶν ἔργων τοῦ Ἀρριάνου ὑπὸ τοῦ Dübner: Arriani Anabasis et Indica [1877]).

4. Εὐστ. παρεχβ. εἰς Ὁμ. ἸΑ. N 29 (=II [1540] 918,30 κέξξ. e. R. = τῷ μνημονεύοντι ἤδη ἄνωτέρω Scriptorum rerum Alexandri Magni. Fragmenta, p. 19a: Callisth. fr. 25 = F Gr. Hist. II B [1929] 650, 18 κέξξ.: 124. Kallisth. F 31).

Ἄλεξάνδρου παρερχομένου ἐξυπανέστη λαβὸν αἰσθησιν οἶονεὶ τῆς πορείας ἐκείνου καὶ οὐδαμῶς ἀγνοῆσαν οὐδ' αὐτὸ ἄψυχον ὄν τὸν ἀνακτα¹. Ὁ Ἀρριανὸς² λέγει ὁμοίως, ὅτι ὁ Ἄλεξάνδρος ὀρμησας ἐκ Φασηλίδος ἤγε τὴν στρατιάν αὐτοῦ παρὰ τὴν θάλασσαν διὰ μέσου τοῦ Αἰγιαλοῦ· τὴν ὁδὸν ταύτην οὐχὶ ἄλλως δύναται τις, ὅπως χωρήσῃ, ἢ ἀπὸ Βορρᾶ μόνον πνεόντων ἀνέμων, τότε ὅμως αἰφνιδίως ἀντὶ σκληρῶν νότων βόρειοι ἄνεμοι πνεύσαντες οὐχὶ ἄνευ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ, ὡς αὐτὸς τε καὶ οἱ ἄμφ' αὐτόν ἐξηγοῦντο, εὐμαρῇ καὶ ταχεῖαν κατέστησαν τὴν πάροδον³. Καὶ ὁ Ἀππιανὸς⁴ τέλος λέγει ὁμοίως, ὅτι ὁ Ἄλεξάνδρος τῆς θαλάσσης ἀνακοπείσης δαιμονίως διέτρεχε τὸν Παμφύλιον κόλπον τοῦ δαίμονος κατέχοντος χάριν αὐτοῦ τὸ πέλαγος, ἕως ἔτου παρέλθῃ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ. Πανταχοῦ ἐνταῦθα περιβάλλει τὰς οἰκείας διηγήσεις ἀρεταλογικὴ τις πνοή. Οὐχὶ ἀπίθανον εἶναι, ὅτι οἱ τὴν ζωὴν τοῦ Ἄλεξάνδρου διὰ τοῦ θαύματος τούτου κοσμήσαντες ἠθέλησαν ἀπλῶς, ὅπως ἀκολουθῶς τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ βασιλέως ταῦτίσωσιν αὐτὸν τῷ Διονύσῳ, τῷ Μίθρᾳ ἢ ἄλλῳ τινὶ θεῷ πρὸς εὐχερῆ πραγματοποίησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδικωμένων μεγαλετηβόλων σχεδίων. Σχετικῶς μετὰ πολλῆς ὀρθολογιστικῆς σκέψεως καὶ ἐφεκτικότητος ἀποφαίνεται ὁ Πλούταρχος⁵. Πολλοῖς τῶν ἱστορικῶν, λέγει ὁ ἐκ Χαιρωνείας φιλόσοφος, ἢ ὑπὸ τοῦ Ἄλεξάνδρου συντελεσθεῖσα παραδρομὴ τῆς Παμφυλίας κατέστη εὐπρόσδεκτος ὑπόθεσις πρὸς σύνθεσιν περιγραφῶν μεστῶν ἐκπλήξεως καὶ ὄγκου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ γεγονός ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὑπεχώρησε δῆθεν ἡ θάλασσα τῷ Ἄλεξάνδρῳ θείᾳ τινὶ τύχῃ, ἐν ᾗ αὕτη πάντοτε προσφέρεται ἐκεῖ ἐκ τοῦ πελάγους τραχεῖα καὶ σπανίως καταλείπει ἀκάλυπτα τμήματά τινα τῶν παρ' αὐτὴν ἀποκρήμων καὶ ἀποτόμων βράχων. Αὐτὸς ὁ Ἄλεξάνδρος, λέγει ἐν συνεχείᾳ ὁ Πλούταρχος, οὐδὲν τοιοῦτον τερατώδες καὶ παράδοξον γεγονός ἀναφέρει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς

1. Πρβλ. F Gr. Hist. II D (1930) 427 κέξ.: 124. Kallisth. F. 31· Schol. Townl. in Hom. Π. N 29 (=VI [II], 1888, p. 5, 22 κέξ. Dindorfius [Maass])· Curt. Ruf. V 3, 22· VI 3,16.

2. Ἀρρ. ἀνάρ. Ἄλεξ. I 26, 1 κέξ.

3. Ἐν Ἐξόδ. 14,21 λέγεται, ὡς εἶδομεν, ὅτι ὁ Κύριος ὑπήγαγε τὴν θάλασσαν ἐν ἀνέμῳ νότῳ βιαίῳ βλῆν τὴν νύκτα καὶ ὑπὸ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνέμου τούτου κυρίως ἐποίησε τὴν θάλασσαν ξηράν. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄλεξάνδρου διάβασιν τοῦ Παμφυλίου πελάγους λέγει ἐνταῦθα ὁ Ἀρριανός, ὅτι τοῦτο ὑπεχώρησεν αὐτῷ καὶ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ διὰ τῆς δράσεως οὐχὶ νοτίων, ἀλλὰ βορείων κυρίως, ἀνέμων. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ συγχύσεως διαφόρων γραμματολογικῶν πηγῶν ἢ ὄντως πρὸς δημιουργίαν συνθηκῶν ἐμπάτιδος παρίσταται ἀνάγκη δράσεως διαφόρων ἐκάστου ἀνέμων ἀντιστοίχως τῇ γεωγραφικῇ ζώνῃ ἐκάστης θαλάσσης;

4. Ἀππ. ῥωμ. ἐμφυλ. II 149.

5. Πλούτ. Ἄλεξ. 47,6 κέξ. (=βίβλ. p. 673 f κέξ.).

αυτοῦ, ἀλλὰ λέγει ἀπλῶς, ὅτι ὀρμήσας ἐκ Φασηλίδος διήλθε τὰ ἐκεῖ στενά πορευθεὶς τὴν διὰ τοῦ ὕρου Κλίμακος χωροῦσαν ὁδόν¹.

Ὁ μυθικός χαρακτήρ τοῦ περι τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Παμφυλίῳ κόλπῳ γενομένου θαύματος βεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦδε ἔτι τοῦ πράγματος, ὅτι δηλαδὴ πολλαχοῦ τῆς εἰς τὸν μέγαν υἱὸν τοῦ Φιλίππου ἀναφερομένης κλασικῆς γραμματείας παρέχονται ἡμῖν φαντασιώδεις εἰκόνες ἐναφγοῦς δῆθεν ἐπεμβάσεως τοῦ θεοῦ πρὸς ἄρσιν χάριν τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς παντοειδῶν δυσχερειῶν καὶ κινδύνων καὶ δὴ καὶ εἰδικώτερον πρὸς ὑπόδειξιν αὐτῷ καταλλήλου τινὸς δρόμου κατὰ τὴν πορείαν διὰ μέσου ἀγνώστων καὶ ἀξένων ἐρήμων. Οὕτω παρ' Ἀρριανῶ² ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἐν Λιβύῃ πορείαν αὐτοῦ πρὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος Διός, εἰς ὃν οὗτος μάλιστα τὴν γένεσιν αὐτοῦ ἀνέφερεν, ὤφειλεν, ὅπως βαδίσῃ ὁδὸν χωρεῦσαν διὰ μέσου τέπου ἐρήμου, ἀμμώδους καὶ ἀνύδρου. Ἐνταῦθα πολὺ ὕδωρ κατ' Ἀρριανὸν ἐγένετο χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦτο ἀνηνέχθη εἰς τὸ θεῖον³. Εἰς τὸ

1. Ὁ Πλούτ. αὐτ. 17,7 (=αὐτ. p. 673 f) ἐπάγεται στίχους κωμῳδίας τινὸς τοῦ Μενάνδρου, δι' ὧν ὁ ποιητὴς οὗτος παίζει πρὸς τὸ παράδοξον τοῦτο γεγονός. Πρβλ. C.A.F. III (1888) 240; Μεν. ἀδ. δρ. ἀπ. 924. Πρβλ. ἔτι ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην F Gr. Hist. II B (1929) 819 κέξξ.: 151. Anonyme Alexandergeschichte. (Fragm. Sabbaiticum) αὐτ. II D (1930) 536 κέξξ.: 151 Anon. Alexandergesch. (Fragm. Sabb.).

2. Ἀρρ. ἀνάβ. Ἀλεξ. III 3, 3 κέξξ.

3. Παρὰ Διοδ. XVII 49,3 κέξξ. ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος ἀφικόμενος ἐπὶ τὴν ἔρημον καὶ ἀνυδρον χώραν, ὑδρευσάμενος διεπορευέτο αὐτὴν ἔχουσαν ἀπειρον μέγεθος καὶ πλῆθος ἄμμου. Μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων ἡμερῶν ἐξαναλωθέντων τῶν κομιζομένων ὑδάτων περιήλθον οἱ στρατιῶται εἰς δεινὴν σπάνιν. Εἰς ἀθυμίαν λοιπὸν πάντων ἐμπεσόντων κατεργάγη αἰφνιδίως πολὺς ὄμβρος ἐξ οὐρανοῦ θεραπεύων παραδόξως τὴν ἐκ τῆς ἐνδείας τῶν ὑδάτων ὑπάρχουσαν κακὴν κατάστασιν· τὸ συμβᾶν τοῦτο ἐφάνη τοῖς ἀνεπίστως σιωπεῖσιν, ὅτι ἐγένετο προνοία τῶν θεῶν. Ὑδρευσάμενοι πάλιν οἱ στρατιῶται ἐκ τινος κοιλάδος καὶ ἔχοντες οὕτως ἀρκοῦσαν τὴν βοήθειαν ἐπὶ τεσσαρὰς ἡμέρας διεπέρασαν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὴν ἀνυδρον χώραν. Πρβλ. Στράβ. XVII 1,43 (=p. 1168 A. =p. 814 C. =III [1852] 388, 19 κέξξ. Kramer). Πρβλ. ἔτι Curt. IV 7, 12 κέξξ.: Aqua etiam defecerat, quam utribus cameli vexerant, et in arido solo ac fervido sabulo nulla erat. ad hoc sol omnia incenderat siccaque et adusta erant ora, cum repente - sive illud deorum munus sive casus fuit - obductae caelo nubes condidere solem, ingens aestu fatigatis, etiam si aqua deficeret, auxilium. enimvero, ut largum quoque imbrem excusserunt procellae, pro se quisque excipere eum, quidam ob sitim impotentes sui ore quoque hianti captare coeperunt. Ἐξέλιπε λοιπὸν, λέγει ὁ Curtius, τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐκόμιζον κάμηλοι ἐν ἀσχοῖς· τὸ ξηρὸν, θερμὸν καὶ ἀμμώδες ἔδαφος ἔστερεῖτο ὕδατος παντελῶς· τὰ πάντα ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ ἡλίου· τὰ ξηρὰ χεῖλη ἐκαίοντο ἐκ δίψης. Κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην ἀκριβῶς ἐκάλυψαν τὸν οὐρανὸν νέφη — εἴτε θεῖον δῶρον εἴτε τυχαία σύμπτωσις ἦτο τοῦτο — καὶ ἔκρυψαν τὸν ἥλιον, μεγάλη καὶ τοῦτο ἀνακούφισις τῶν ἐκ τῆς θερμότητος κεκημηκότων στρατιωτῶν, εἰ καὶ οὗτοι ἔστεροῦντο ὕδατος. Ὅτε τέλος διὰ τῆς δράσεως τῶν ἀνέμων καταρρακτώδης ἀπὸ τῶν νεφῶν καθήρχετο ἡ βροχὴ, ἀσμένως ἐδέχετό τις ταύτην καὶ δὴ καὶ τινες ὀλιγοδρανεῖς ὄντες

θεῖον ἀνηνέχθη καὶ τότε: "Ὅταν ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ πνεύση ἄνεμος νότος, τότε φέρει οὗτος κατὰ τῆς ὁδοῦ μεγάλας ποσότητας ἄμμου καὶ οὕτως ἀφανίζονται τὰ σημεῖα ταύτης· ὡσεὶ ἐν πελάγει ἄμμου εὐρισκόμενός τις τότε, ἀγνοεῖ, ποῦ πορευτέον· κατὰ τὴν ὁδὸν οὐδὲν σημεῖον ὑπάρχει πλέον οὔτε ἀνυφούνται που ὄρος ἢ δένδρον ἢ γήλοφοι βέβαιοι καὶ σταθεροί, ὧν τῇ βοήθειᾳ θὰ ἠδύναντο οἱ ὁδοιποροῦντες, ἔπως τεκμαίρωνται ἐκάστοτε τὴν πορείαν, καθάπερ οἱ ναῦται πράττουσι τοῦτο τῇ βοήθειᾳ τῶν ἀστρῶν¹. Οὕτω καὶ ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπλανᾶτό ποτε ἐκεῖ, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς ὁδοῦ ἄποροι καὶ ἀμφίβολοι ἦσαν. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν χρόνον αὐτὸν τῆς δεινῆς

λόγῳ τῆς διψῆς ἢ ἐν λιποθυμίᾳ διατελοῦντες ἐπεζήτησαν τὴν σύλληψιν καὶ ὀλίγων ἐπισταγόνων δι' ἀνεωγμένου στόματος. Καὶ ὁ Πλούτ. Ἀλεξ. 27,1 κέξ. (=βίοι p. 680c) λέγει ὁμοίως, ὅτι ἐν τῇ πορείᾳ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος τὰ ἐν περιστάσει ἀπορίας παρασχεθέντα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ θεοῦ βοηθήματα ἐπιστεύθησαν μᾶλλον τῶν ὑστέρων χρησμῶν κατὰ τινὰ τρόπον ἐκ τούτων τῶν βοηθημάτων κυρίως ἠυξήθη καὶ ἐβεβαιώθη ἡ ἔναντι τῶν χρησμῶν πίστις. Ἐν πρώτοις πολὺ ὕδωρ καὶ διαρκεῖς ὑετοὶ ἐξ οὐρανοῦ γενόμενοι τὸν τε τῆς διψῆς φόβον ἔλυσαν καὶ τὸν ἀέρα εὐπνουν καὶ καθαρῶτατον παρέσχον κατασβέσαντες τὴν ξηρότητα τῆς ἄμμου καὶ νοτεράν ταύτην, συμπαγεστέραν καὶ μᾶλλον σταθεράν καὶ ἀκίνητον καταστήσαντες. Πρβλ. Ἄρρ. ἀνάβ. Ἀλεξ. VI 26,1.

Σχετικῶς ὅμως σημειωτέον, ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἀνέλαβε τὴν εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος ἐκδημίαν κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος (πρβλ. Ἄρρ. ἀνάβ. Ἀλεξ. III 6,1), καθ' ὅς ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ οὐχὶ σπάνια εἶναι αἱ βραγδαῖαι βροχαί.

1. Πρβλ. Curt. IV 7, 10 κέξ.: Ac primo quidem et sequente die tolerabilis labor visus nondum tam vastis nudisque solitudinibus aditis, iam tamen sterili et emoriente terra. sed, ut aperuere se campi alto obruti sabulo, haud secus quam profundum aequor ingressi terram oculis requirebant: nulla arbor, nullum culti soli occurrebat vestigium. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας λοιπὸν τῆς πορείας πρὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος Διὸς ἦτο, λέγει ὁ Curtius, ὁ πόνος ἀνεκτός, διότι ἡ στρατιὰ οὐδαμῶς εἰσέτι ἐχώρησεν εἰς τὰς ἀχανεῖς καὶ γυμνὰς ἐρήμους, εἰς ἄγονον καὶ φθίνουσαν χώραν. Εὐθὺς ὅμως, ὡς πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν τῶν στρατιωτῶν διηνοιγῆσαν πεδιάδες βαθεῖας ἄμμου, ὡσεὶ εἰς βαθὺ πέλαγος εἰσελθόντες ἀνεζήτησαν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν γῆν· οὐδαμοῦ δένδρον τι· οὐδαμοῦ ἔχνος ἐσπαρμένου ἢ πεφυτευμένου ἐδάφους. Πρβλ. Sall. de bell. Jug. 79, 1 κέξξ.—

Ἄρρ. Fr. v. Minutoli, Reise zum Tempel des Jupiter Ammon in der libyschen Wüste und nach Ober-Ägypten in den Jahren 1820 und 1821. Nach den Tagebüchern Sr. Excellenz hrsg. und mit Beilagen begleitet von E. T. T o e l k e n, ... Berlin 1824, σ. 202 λέγει τοῦναντίον, ὅτι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις κατὰ τὸν καιρὸν σφοδρῶν ἀνέμων οὐδὲν πλέον παρατήρησεν ἢ μικρὰ μόνον καὶ ἀσήμαντα ἐπιχρίσματα ἄμμου. Παρ' Ἄρρ. ἀνάβ. Ἀλεξ. VI 26,4 κέξ. ἀναγινώσκουμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ γῇ τῶν Γεδρωσίων ὁμοίως οἱ ἡγεμόνες τῆς ὁδοῦ ἔλεγον ἐν τέλει ματαίων ἀναζητήσεων, ὅτι οὐδεμίαν εἰκόνα πλέον τῆς ὁδοῦ εἶχον ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ἠφανίσθησαν τὰ σημεῖα αὐτῆς λόγῳ τοῦ ἐπιπνεύσαντος ἀνέμου· ἐπὶ πλέον ἔλεγον οὗτοι, ὅτι οὐδὲν πράγμα ὑπῆρχεν ἐν τῇ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀφθονίαν καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ βάθος διηπλωμένη ἄμμῳ, δι' ὃ θὰ ἠδύναντο, ἔπως ἀνακαλύψωσι τὴν ὁδὸν, οὔτε δένδρα οὐδέτινα, ἅτινα παρ' αὐτὴν ἐφύησαν, οὔτε γήλοφός τις βέβαιος καὶ σταθερὸς ἐκεῖ που ὑφούμενος.

ἀμμηχανίας λέγει Πτολεμαῖος μὲν ὁ Λάγου¹, ὅτι δύο δράκοντες ἐπορεύοντο πρὸ τοῦ στρατεύματος φωνοῦντες, οἷς κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὄφειλον οἱ ἡγεμόνες, ὅπως ἀκολουθήσωσι μετ' ἐμπιστοσύνης ἔναντι τοῦ θεοῦ καὶ οἷτινες κατέδειξαν τὴν εἰς τὸ μαντεῖον καὶ ὀπίσω πάλιν ἄγουσαν ὁδόν, Ἀριστόβουλος δὲ² καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι δύο κόρακες ἰπτάμενοι πρὸ τῆς στρατιᾶς ἐγένοντο ἡγεμόνες τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐν τέλει τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἰσχυρίζεται μὲν ὁ Ἀρριανός, ὅτι τὸ θεῖον κατέστη ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρόθυμος ἀντιλήπτωρ καὶ βοηθὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐφ' ὅσον τοῦτο εὐλογον καὶ πιθανόν φαίνεται αὐτῶ, ὁμολογεῖ ὅμως, ὅτι τοῦ πράγματος τὴν ἀλήθειαν ἐκτενωῶς ἠμαύρωσαν καὶ ἐπεσκότησαν οἱ περὶ αὐτοῦ διάφορα ἐκάστοτε εἰπόντες καὶ γράψαντες.

Κατὰ τὴν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος Διὸς πορείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, λέγει ὁ Διόδωρος³, ἀδήλου οὔσης τῆς ὁδοῦ διὰ τὸ πλῆθος τῆς ἄμμου ἀνήγγειλαν οἱ καθηγούμενοι ταύτης τῶ βασιλεῖ, ὅτι κόρακες δεξιοὶ κρώζοντες παρουσῆμαινον τὴν τρίβον τῆς ἐπὶ τὸ ἱερὸν φερούσης ὁδοῦ. Θεωρήσας ὁ Ἀλέξανδρος τὸ συμβᾶν τοῦτο ὡς εὐοίωνον σημεῖον δηλοῦν, ὅτι ἀσμένως ὁ θεὸς θὰ ἐδέχετο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, προῆγεν ἐπὶ τὸ ἱερὸν μετὰ σπουδῆς.

Κατὰ Στράβωνα⁴ ἔλεγεν ὁμοίως καὶ ὁ Καλλισθένης⁵, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος πλανώμενος ἕνεκα τοῦ κονιορτοῦ ἐσώθη, ἐπειδὴ ὄμβροι ἐγένοντο καὶ δύο κόρακες ἠγήσαντο τὴν ὁδόν· πάντως κατὰ Στράβωνα κολακευτικῶς ἐλέγοντο ταῦτα.

Ὁ Curtius⁶ γράφει σχετικῶς τάδε: *Quadriduum per vastas solitudines absumptum est. iamque haud procul oraculi sede aberant, cum complures corvi agmini occurrunt: modico volatu prima signa antecedentes [et] modo humi residebant, cum lentius agmen incederet, modo se pennis levabant ducentium iterque monstrantium ritu.* Τέσσαρας ἡμέρας λοιπόν, λέγει ὁ Curtius, διήρκεσεν ἡ πορεία διὰ μέσου τῶν ἐρήμων. Καὶ ἤδη οὐχὶ μακρὰν τῆς ἑδρας τοῦ μαντείου εὐρίσκετο ἡ στρατιά, ὅτε πολυάριθμοι κόρακες ἀπήντησαν αὐτῇ· προπορευόμενοι οὗτοι τῶν πρώτων γραμμῶν τῆς στρατιᾶς διὰ μετριάς καὶ εὐρύθμου πτήσεως ἄλλοτε μὲν κατήρχοντο εἰς τὴν γῆν, ὁσάκις βραδύτερόν πως ἐπορεύετο ἡ στρατιά, ἄλλοτε δὲ

1. Ἐν: F Gr. Hist. II B (1929) 756: 138. Ptol. Lag. F 8 (7). Πρβλ. II D (1930) 503: 138. Ptol. Lag. F 8.

2. Ἐν: F Gr. Hist. II B (1929) 774: 139. Aristob. v. Kass. F 14 (9). Πρβλ. II D (1930) 512 κέξ.: 139. Aristob. v. Kass F 14.

3. Διόδ. XVIII 49, 5 κέξ.

4. Στράβ. XVII 1,43. (=p. 1168 A. =p. 814C. =II [1852] 388, 19 κέξξ. Kramer).

5. Ἐν: F Gr. Hist. II B (1929) 645: 124. Kallisth. F 14 (36) a). Πρβλ. II D (1930) 421: 124. Kallisth. F 14.

6. Curt. IV 7,15.

ἀνήρχοντο εἰς τὰ ὕψη, ὥσει κατεδείκνυον οὕτω τοῖς ὁδοιποροῦσι τὴν εἰς τὸ μαντεῖον ἄγουσαν ὁδόν.

Ὁ Πλούταρχος¹ λέγει σχετικῶς, ὅτι συγχυθέντων τῶν ὄρων τῶν ὀδηγῶν καὶ ἐν πλάνῃ καὶ διασπασμῶ διατελούντων τῶν βαδιζόντων διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς ὁδοῦ κόρακες ἐπιφανέντες ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῆς πορείας· οὗτοι, ὁσάκις μὲν εἶποντο οἱ στρατιῶται, ἔμπροσθεν ἵπταντο καὶ ἔσπευδον, ὁσάκις δὲ ὑστέρουν οὗτοι καὶ ἐβράδυνον, ἀνέμενον. Τὸ θαυμασιώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο, καθὰ ὁ Καλλισθένης λέγει², τὸδε, ὅτι δηλαδὴ διὰ τῶν κρωγμῶν αὐτῶν ἀνακαλούμενοι οἱ κόρακες ἐν καιρῶ νυκτὸς τοὺς πλανωμένους ἐπανήγγον αὐτοὺς εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν³.

Ἡ εἰκὼν τῶν κοράκων οὐδένα θαυμάσιον χαρακτῆρα περιέχει. Κόρακες καὶ ἀρπακτικά πτηνὰ ἐν γένει ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ οὐχὶ σπάνιον φαινόμενον· μάλιστα ἡ παρουσία τούτων εἶναι ἀσφαλὲς τεκμήριον ὑπάρξεως ἐκεῖ που πλησίον πηγῶν ὑδάτων καὶ εὐδρόσων ὁάσεων. Τοιαῦτα ἀρπακτικά πτηνὰ ἄλλως τε οὐχὶ σπανίως ἀκολουθοῦσι συνοδίαις συμπορευομένων ἀνθρώπων πρὸς εὐρεσιν τροφῆς, καθὰ τοῦτο πράττουσιν ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ οἱ ἰχθύες ἀκολουθοῦντες κατὰ σμήνη τοῖς πλοίοις.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου παρεχομένη ἡμῖν εἰκὼν τῶν προπορευομένων ὄφρων ἔχει περίεργον χαρακτῆρα καὶ εἶναι οὕτως ἀξία ἰδιαιτέρας τινὸς ἐρεύνης καὶ ἐρμηνείας. Ὁ Hoffmann λέγει σχετικῶς⁴, ὅτι ὀλίγον ἀνταποκρίνεται τῷ χαρακτῆρι τοῦ Πτολεμαίου διάθεσις τις πρὸς ἀναγραφὴν καὶ διάδοσιν μυθωδῶν καὶ ἀπιθάνων εἰδήσεων, ὡς τοιαύτη τις εἶναι ἡ εἶδσις τῆς πορείας δῆθεν πρὸ τοῦ στρατεύματος τοῦ Ἀλεξάνδρου δύο δρακόντων φωνούντων, καὶ ὅτι οὗτος παρεκινήθη εἰς τοῦτο ἐξ εἰδικῶν καὶ εἰσέτι ἀγνώστων ἡμῖν αἰτίων⁵. Εἶναι σαφές, λέγει ὁ Hoffmann περαιτέρω⁶, ὅτι τὴν γραμματολογικὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀνέλαβεν ὁ Πτολεμαῖος παρὰ τοῦ Καλλισθένους

1. Πλούτ. Ἀλέξ. 27, 3 κέξξ. (=βίοι p. 680c κέξξ.).

2. Ἐν: F Gr. Hist. II B (1929) 645:124. Kallisth. F 14. (36) b). Πρβλ. αὐτ. IID (1930) 421:124. Kallisth. F 14.

3. Πρβλ. Hin. Alex. 50 (=p. 160 τῆς ὑπὸ τοῦ Mulleri γενομένης ἐκδόσεως: *Itinerarium Alexandri* [1846], ἣτις εἶναι συνημμένη μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως: *Scriptores rerum Alexandri magni* [1846] καὶ μετὰ τῆς ἐκδόσεως περαιτέρω τῶν ἔργων τοῦ Ἀρριανοῦ ὑπὸ τοῦ Dübner: *Arriani Anabasis et Indica* [1877])=21 (=p. 12,3 κέξξ. Volkmann [1871]): *Denique duos corvos draconesve praevis ivisse aiunt inimici fabularum, donicum locum sacri appulit ire sane secretum Deo et ad mira quaeque credenda.*

4. W. Hoffmann, *Das literarische Porträt Alexanders des Grossen im griechischen und römischen Altertum*. Leipzig 1907 (= *Leipziger Historische Abhandlungen*. VIII), σ. 24.

5. *Περὶ ζῴων ὡς ὀδηγῶν ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς παραδόσεσι* πρβλ. τὴν στήλην *Metternich* ἐν: *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 17,1 (1879) 2.

6. W. Hoffmann, *ἔ. ἀ.*, σ. 24, σμ. 3.

καὶ μετεποίησεν εἶτα αὐτὴν ἀντικαταστήσας τοὺς κόρακας διὰ τῶν ὄψεων. Ὁ Hoffmann ἀναφέρει¹, ὅτι ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ U. Wilcken ἐξήνεγκε ποτε αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν καὶ εἰκασίαν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ συμβόλου τοῦ ἀξιώματος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, περὶ τοῦ «οὐραίου» δηλαδὴ «ὄψεως»². Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται μοι οὐχὶ κατὰ πάντα εὐστοχος. Τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου γενομένης ἀντικαταστάσεως τῶν κοράκων διὰ τῶν ὄψεων ζητητέον μᾶλλον ἐν τῇ περιοχῇ κυρίως τῆς σημασίας, ἣν τὰ ζῷα ταῦτα εἶχον πᾶρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Διὰ τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ ὄψεως ὑφιοῦται παρὰ Πτολεμαίῳ ἡ ἔντασις τοῦ θαύματος. Ὁ ὄφις ἐνταῦθα ἀποτελεῖ οὐχὶ σύμβολον τοῦ ἀξιώματος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ δηλοῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ πρόσωπον, ὅπερ οὗτος διαδραματίζει ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἄμμωνος Διὸς ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου. Παρ' Ἡροδότῳ³ ἀναγινώσκομεν σχετικῶς τάδε: «εἰσὶ δὲ περὶ Θήβας ἱεροὶ ὄφεις ἀνθρώπων οὐδαμῶς δηλήμονες, οἱ μεγάλῃ ἐόντες μικροὶ δύο κέρα φορέουσι πεφυκότα ἐξ ἄκρης τῆς κεφαλῆς, τοὺς θάπτουσιν ἀποθανόντας ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς· τούτου γὰρ σφεας τοῦ θεοῦ φασιν εἶναι ἱρούς»⁴. Ἐπὶ πλέον ἴδιον τι πρόσωπον διεδραματίζειν ὁ ὄφις καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν παραδόσεων περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, περὶ τοῦ Ἄμμωνος ὡς πατρὸς αὐτοῦ, πρὸς δὲ νῦν ὑπερηφάνως ἐπορευέτο ὁ ἡγεμὼν τῶν Μακεδόνων. Ὁ Πλούταρχος ποιούμενος λόγον περὶ τῶν γονέων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὀλυμπιάδος μετὰ τῶν ὄψεων⁵ γράφει μετὰ τῶν ἄλλων⁶, ὅτι ὥφθη ποτὲ καὶ δράκων κοιμωμένης τῆς Ὀλυμπιάδος παρεκτεταμένος τῷ σώματι. Καὶ λέγουσιν, ὅτι τοῦτο μάλιστα ἠμαύρωσε τοῦ Φιλίππου τὸν ἔρωτα καὶ τὰς φιλοφροσύνας καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὗτος μὴδὲ νὰ φοιτᾷ πλέον παρ' αὐτὴν πρὸς ἀνάπαυσιν εἶτε φοβηθεὶς μαγείας τινὰς καὶ φάρμακα τῆς γυναικὸς

1. Αὐτ.

2. Ἡ φράσις: «οὐραῖος ὄφις» ἐδήλου αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητον κόσμημα τῆς κεφαλῆς φερόμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπὶ διαδήματός τινος ἢ καλύμματος τῆς κεφαλῆς. Πρβλ. Ὁραπόλλ. I 1 (=p. 1 κέξ. Leemans [1835]): «αἰῶνα δ' ἐτέρως γράφαι βουλόμενοι ὄφιν ζωγραφούσων ἔχοντα τὴν οὐρὰν ὑπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα κρυπτομένην, δὲ καλοῦσιν Αἰγύπτιοι «οὐραῖον», ὃ ἐστὶν ἑλληνικῶς «βασιλίσκον», ὅπερ χρυσοῦν ποιοῦντες θεοὶς περιτιθέασιν». Πρβλ. τὴν οικεῖαν adnotationem τοῦ Leemans, p. 118 κέξξ.— Πρβλ. ἐτι H. Stephani, Ἐθνωστροφὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Thesaurus Graecae linguae. Post editionem anglicam novis additamentis auctum... tertio ediderunt C. B. Hase—G. Dindorfius et L. Dindorfius. V. Parisiis [ἄ. ἔ.], col. 2396b κέξξ. s. v.: «Οὐραῖος» Helck-Otto, Kleines Wörterbuch der Ägyptologie. Wiesbaden 1958, σ. 388 κέξ. ἐν λ.: «Uraeus».

3. Ἡρόδ. II 74.

4. Πρβλ. Ἡσύχ. s. v.: «Ἀμμών...» (=I [1858] 149 ὑπ' ἀριθ. 3712 Schmidt): «ἔορτῃ Ἀθήνησιν ἀγομένη. καὶ ὄφεις. Κυρηναίου».

5. Πλούτ. Ἀλέξ. 2,1 κέξξ. (=βίοι p. 665 a κέξξ.).

6. Αὐτ. 2,6 (=αὐτ. p. 665 c).

εἶτε ἀφοσιούμενος τὴν μετ' αὐτῆς ὀμιλίαν ὡς κρεῖττονι συνούσης. Καὶ ἕτερος περὶ τούτων λόγος ὑπάρχει, γράφει ἐν συνεχείᾳ ὁ Πλούταρχος¹, ὅτι δηλαδὴ αἱ γυναῖκες τῆς Μακεδονίας μετέχουσαι τῶν περὶ τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμῶν πολλὰ τοιαῦτα πράγματα ἔδρων, ἡ δὲ Ὀλυμπιάς ὑπὸ μείζονος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζήλου συνεχομένη καὶ τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς ὠθοῦσα εἰς βαθμὸν βαρβαρικωτέρας διαθέσεως καὶ συμπεριφορᾶς ὕφεις μεγάλους χειροῆθεις ἐφέιλκετο ἐπὶ τοὺς θιάσους, οἵτινες πολλάκις ἐκ τοῦ κισσοῦ παραναδύμενοι καὶ ἐλιπτόμενοι περὶ τοὺς θύρσους τῶν γυναικῶν καὶ τοὺς στεφάνους ἐξέπληττον τοὺς ἄνδρας. Λέγεται μάλιστα ἐπὶ τοῦ προκειμένου², ὅτι μετὰ τὴν θεάν τῆς ὑπερφυοῦς εἰκόνας ἐκομίσθη τῷ Φιλίππῳ διὰ Χάρωνος τοῦ Μεγαλοπολίτου χρησμὸς ἐκ Δελφῶν παρὰ τοῦ θεοῦ κελεύοντος, ὅπως οὗτος θύῃ τῷ Ἄμμωνι καὶ σέβηται τοῦτον τὸν θεὸν μάλιστα, καὶ ὅτι ἀπέβαλεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἑτέραν τῶν ὕψων, ἣν προσβαλὼν τῷ ἀρμῷ τῆς θύρας κατώπτεισε τὸν θεὸν συνευαζόμενον τῇ γυναικὶ ἐν μορφῇ δράκοντος³. "Ὅτε ὁ Πτολεμαῖος κατέγραφε τὴν ἐν λόγῳ εἰκόνα τῆς πρὸ τοῦ στρατεύματος τοῦ Ἀλεξάνδρου πορείας δύο δρακόντων ὡς ὀδηγῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ εὐλόγως ἐπεθύμει, ὅπως διὰ ζωηροτέρων χρωμάτων ὑψηλοτέρας τινὸς ἐντάσεως περιγράψῃ καὶ καταδείξῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἡδὴ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν παραδόσεων ἐκτενῶς διαδεδομένης εἰδήσεως περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀμμωνίου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ καταγωγῆς⁴.

Δ. Διάβασις τῆς θαλάσσης τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ. Νέας Καρχηδόνας ὑπὸ τοῦ Ποπλίου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ (τοῦ πρεσβυτέρου).

Ἡ ἐν λόγῳ ὑπόθεσις τῆς ὑποχωρήσεως κατὰ τινὰ τρόπον τῆς θαλάσσης ἐνώπιον ἐπιφανῶν ἀνδρῶν μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Τοιοῦτόν τι λοιπὸν συνέβη καὶ παρὰ Ποπλίῳ Σκιπίωνι τῷ Ἀφρικανῷ (τῷ πρεσβυτέρῳ), καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπολιόρκει ἐν Ἰσπανίᾳ τὴν Νέαν Καρχηδόνα (Καρθαγένην)⁵.

Κατὰ Πολύβιον⁶ ἐγίνωσκεν ὁ Πόπλιος, ὅτι ἡ πόλις αὕτη μεγίστας μὲν

1. Αὐτ. 2,7 κέξξ. (=αὐτ. p. 665 d κέξ.).

2. Αὐτ. 3,1 κέξξ. (=αὐτ. p. 665 e).

3. Πρβλ. Παισ. IV 14,7· Cic. de div. II 66, 135· Justin. IX 5,9· XI 11,3 κέξξ.— XII 16,2.

4. Πρβλ. V. Ehrenberg, Alexander und Ägypten. Leipzig 1926 (=Beihfte zum Alten Orient. 7), σ. 33· F. Jacoby ἐν: F Gr. Hist. II D (1939) 503: F 8.

5. Πολύβ. X 6 κέξξ. (=III [1893] 62 κέξξ. Büttner-Wobst. Πρβλ.

Ἀππ. ῥωμ. ἱστ. 19 κέξξ.— Liv. XXVI 42 κέξξ.

6. Πολύβ. X 8, 1 κέξξ. (=III [1893] 65 κέξξ. Büttner-Wobst).

ὠφελείας παρεῖχε τοῖς ἐχθροῖς, τοῖς Καρχηδονίοις δηλονότι, τὰ μέγιστα δὲ ἐβλαπτε αὐτὸν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Τούτου ἕνεκα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ παραχειμασίας αὐτοῦ ἤντησεν ἐκ τῶν εἰδότην ἐπιμελῶς τὰς ἀπαραιτήτους οἰκείας πληροφορίας. Ἦκουσε λοιπὸν ὁ Πόπλιος πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ Νέα Καρχηδὼν μόνη σχεδὸν πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἰβηρίας εἶχε λιμένας καταλλήλους πρὸς ὑποδοχὴν στόλου καὶ ναυτικῶν δυνάμεων· ὅτι ἡ πόλις αὕτη λίαν εὐφυῶς ἔκειτο τοῖς Καρχηδονίοις κατὰ τὸν ἀπὸ Λιβύης εἰς Ἰβηρίαν πλοῦν αὐτῶν· ὅτι τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων καὶ ἅπασαι αἱ ἀποσκευαὶ τῶν στρατοπέδων τῶν Καρχηδονίων, ἔτι δὲ οἱ ὄμηροι οἱ ἐξ ὅλης τῆς Ἰβηρίας ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ὑπῆρχον, τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι μάχιμοι μὲν ἄνδρες οἱ τὴν ἄκραν φυλάσσοντες χίλιοι περίπου ἦσαν, διότι οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνόμιζεν, ὅτι κρατούντων τῶν Καρχηδονίων σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἰβηρίας θὰ ἀπετόλμα τις, ὅπως πολιορκήσῃ τὴν πόλιν ταύτην. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄλλο πλῆθος τῆς πόλεως ἤκουεν ὁ Πόπλιος, ὅτι τοῦτο ἦτο μὲν ἐν αὐτῇ διαφερόντως πολὺ, ὅτι ὅμως συνεκροτεῖτο τοῦτο ἐξ ἐργατῶν περὶ βάνουσα ἔργα ἀσχολουμένων καὶ περὶ τὴν θαλασσοουργίαν καὶ πλεῖστον οὕτως ἀπεχόντων πολεμικῆς ἐμπειρίας, ὅπερ ἐπιζήμιον τῇ πόλει μειονέκτημα θὰ ἦτο παραδόξου γενομένης τῆς ἐπιφανείας τῶν Ῥωμαίων. Ἐπὶ πλεόν οὐδὲ τὴν θέσιν τῆς Καρχηδόνος οὐδὲ τὴν κατασκευὴν καὶ συγκρότησιν αὐτῆς οὐδὲ τὴν διάθεσιν τῆς περιεχούσης αὐτὴν λίμνης ἠγγόνει ὁ Σκιπίων. Ἐκ τινων ἐν τοῖς τόποις ἐκεῖνοις ἐργαζομένων ἀλιέων ἔμαθεν ὁ Σκιπίων, ὅτι ἡ λίμνη καθόλου μὲν τεναγώδης ἦτο καὶ βατὴ κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅτι ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐγένετό τις ἀποχώρησις αὐτῆς καθ' ἡμέραν ἐπὶ δειλῆν ὀψίαν. Ἐκ πάντων τούτων συνῆγαγεν ὁ Σκιπίων τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐπιτυχὸν μὲν τοῦ ἐγχειρήματος οὐ μόνον θὰ βλάβῃ τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πράγμασι μεγάλην ἐπίδοσιν θὰ παρασκευάσῃ, διαπεσὼν δὲ τῆς προθέσεως θὰ ἠδύνατο, ὅπως σώζῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ διὰ τὴν θαλασσοκρατίαν, εἰ βεβαίως δεόντως πρότερον ἠσφαλίζετο τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ὅπερ εὐχερὲς ἦτο λόγῳ τῆς εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἀποσπάσεως τῶν δυνάμεων τῶν ἐχθρῶν. Οὕτως ἀφείς ὁ Σκιπίων πᾶν ἄλλο ἔργον παρεσκευάζετο κατὰ τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ παραχειμασίαν μόνον πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς νέας Καρχηδόνος. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐπιτευχθὲν ὕστερον κατόρθωμα ἦτο προῖον τῆς προνοίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου μᾶλλον, οὐχὶ δὲ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν θεῶν ἢ τυφλῆς τινος εὐνοίας τῆς τύχης.

Κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ διὰ τῶν κλιμάκων ἀγῶνος ἤρχετο, λέγει περαιτέρω ὁ Πολύβιος¹, ἡ ἄμπωτις. Τὸ ὕδωρ ἀπέλειπε κατὰ βραχὺ τὰ ἄκρα τῆς λίμνης, διὰ δὲ τοῦ στόματος ἀθρόος καὶ πολὺς ἐφέρετο ὁ ῥοὺς εἰς τὴν συνεχῆ θάλασσαν, ὥστε τοῖς ἀπρονοήτως θεωμένοις ἄπιστον ἐφαίνετο τὸ γιγνόμενον. Ὁ Πόπλιος ἔχων ἐτοίμους τοὺς καθηγεμόνας προέτρεπε τοὺς πρὸς τὴν χρεῖαν ταύτην

1. Αὐτ. X 14,7 κέξξ. (=αὐτ. p. 74 κέξ.).

ἡτοιμασμένους, ὅπως ἐμβαίνουσιν εἰς τὴν λίμνην καὶ ὅπως ἔχωσι θάρρος. Πλὴν τῶν ἄλλων εἶχεν ὁ Πόπλιος καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐχεροῦς παρά τοῖς στρατιώταις ἐμπνεύσεως θάρρους καὶ ἐφέσεως πρὸς πρόθυμον ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Τότε λοιπὸν πειθαρχησάντων τῶν στρατιωτῶν καὶ διὰ τοῦ τέλματος ἀμιλλωμένων ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐνόμισεν, ὅτι τὸ συμβαῖνον ἐγίνετο μετὰ προνοίας θεοῦ τινος. Ἐμνήσθησαν πάντες τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Ποπλίου, καθ' οὗς τὴν ἐπιβολὴν ταύτην ὑπέδειξεν αὐτῷ ὁ Ποσειδῶν παραστάς κατὰ τὸν ὕπνον καὶ εἰπών, ὅτι θὰ συνεργήσῃ ἐπιφανῶς κατ' αὐτὸν τὸν τῆς πράξεως καιρόν¹, καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκείνων περαιτέρω, καθ' ἃς οὗτος θὰ εἶδιδε χρυσοῦς στεφάνους μὲν τοῖς πρώτοις ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβᾶσι, τὰς εἰθισμένας δὲ δωρεὰς τοῖς ἐπιφανῶς ἀνδραγαθήσασιν². οὕτως οἱ στρατιῶται ἐπὶ τοσοῦτον παρωρμήθησαν ψυχικῶς, ὥστε ἐχώρησαν πρὸς τὰς θύρας ἠνωμένοι καὶ ἐπεχειρουν, ὅπως κατακόψωσι ταύτας διὰ πελέκεων καὶ ἀξινῶν. Οἱ διὰ μέσου τῶν τελμάτων ἐγγίσαντες τῷ τείχει καὶ ἐρήμους καταλαβόντες τὰς ἐπάλξεις οὐ μόνον ἀσφαλῶς προσέθεσαν τὰς κλίμακας, ἀλλὰ καὶ ἀναβάντες κατέσχον τὸ τεῖχος ἀμαχητὶ ἅτε τῶν πολιορκουμένων περισπωμένων περὶ τοὺς ἄλλους τόπους καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ τὸν ἰσθμὸν καὶ τὴν ἐνταῦθα κειμένην πύλην, οὐδέποτε δὲ νομισάντων, ὅτι θὰ ἤγγιζον τῷ τείχει οἱ πολέμιοι κατὰ τὸν τῆς λίμνης τόπον, ἀδυνατούντων δὲ λόγῳ τῆς ἀτάκτου κραυγῆς καὶ τῆς συμμεικτοῦ πολυοχλίας, ὅπως ἀκούωσιν ἢ καθορώσι τὰ δέοντα.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Νέας Καρχηδόνας καὶ δὴ καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀγῶνος περιθέων Σκιπίων ὁ στρατηγὸς τὴν πόλιν, καθὰ ὁ Ἀππιανὸς λέγει³, καὶ βοῶν καὶ παρακαλῶν εἶδε περὶ μεσημβρίαν τὴν θάλασσαν ὑποχωροῦσαν ἐν τόπῳ τινί, ἐν ᾧ τὸ βραχὺ τεῖχος τῆς πόλεως ἦτο καὶ τὸ ἔλος προσέκλυζεν αὐτῷ. Ἡ ἄμπωτις ἐφήμερος ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ κλύδων ἐπήρχετο μὲν μέχρι τοῦ ὕψους τῶν μαστῶν, ὑπεχώρει δὲ μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν. Τοῦτο ἰδὼν τότε ὁ Σκιπίων καὶ δεόντως πρότερον πληροφορηθεὶς περὶ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἔτρεχε τῆδε κάκεισε ἐντελλόμενος τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ, ὅπως προσβάλωσι τὴν πόλιν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου προσειοῦ πλέον ὄντος λόγῳ ὑποχωρήσεως τῶν ὑδάτων· ὁ θεὸς Ποσειδῶν συνεμάχει αὐτοῖς:

«Νῦν ὁ καιρὸς, ὦ ἄνδρες, νῦν ὁ σύμμαχός μοι θεὸς ἀφίκεται. πρόστιτε τῷ μέρει τῶδε τοῦ τεύχους· ἢ θάλασσα ἡμῶν ὑποκεχώρηκεν. φέρετε τὰς κλίμακας, ἐγὼ δ' ἠγήσομαι».

1. Πρβλ. αὐτ. X 11,7 (=αὐτ. p. 70, 15 κέξξ.).

2. Πρβλ. αὐτ. X 11, 6 (=αὐτ. p. 70, 18 κέξξ.).

3. Ἀππ. ῥωμ. ἱβηρ. 21 κέξ.

Ὑπὸ τὰς ἐνθέους ταύτας ἐμπνεύσεις ὥρμησαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως¹.

Ἡ ἱστορία τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Νέας Καρχηδόνας ἐκτίθεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Πολυβίου κυρίως, ἐπιμελοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἱστορικοῦ, ὅστις φίλος ὢν Σικιπίωνος τοῦ νεωτέρου εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἄφθονα τὰ μέσα πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἀληθείας. Ἐκ τῆς ἱστορίας ταύτης συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται, οἵτινες εἶδον τοὺς συναδέλφους αὐτῶν χωροῦντας ἐν ἀμίλλῃ διὰ μέσου τοῦ τέλματος ἐναντίον τῆς πόλεως, ἐπίστευον, ὅτι θεὸς τις μετὰ πολλῆς εὐνοίας διήνοιγεν αὐτοῖς δρόμον διὰ μέσου τῶν ὑδάτων. Εἰ δὺσπιστός τις ἐξέφερον αὐτοῖς ἐν τινι στιγμήῃ οἰανδῆποτε ἀμφιβολίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον περὶ ἐπεμβάσεως δῆθεν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν θεοῦ τινος, θὰ ἀντέλεγον οὗτοι βεβαιοῦντες, ὅτι εἶδον τὸ πρᾶγμα ἰδίῳις ὄμμασιν. Αὐτὸς οὗτος ὁ Σικιπίων ἦτο ἐν οὐ μικρῶ βαθμῶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀρωγῆς καὶ ἀντιλήψεως τῆς θεότητος, περὶ ἧς ἐποίησατο λόγον τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ ἢ πίστις αὐτῆ καθίστατο αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ ζωηροτέρα, βαθυτέρα καὶ ἰσχυροτέρα λόγῳ τῶν ἐκάστοτε σταθερῶς ἀκολουθουσῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ἐγχειρημάτων αὐτοῦ. Τὸν ἐξόχως θετικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, καθὰ τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ πάντων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐπιτυχίας, συνεῖχε διάθεσις τις ὄνειροπόλου μυστικισμοῦ. Κατόπιν τῆς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, λέγει ὁ Ἀππιανός², διὰ τόλμης καὶ τύχης ἀλώσεως πόλεως εὐδαίμονος καὶ δυνατῆς καὶ δὴ καὶ γενομένης τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἐπ' αὐτὴν ἀφίξεως τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς κατελήφθη ὁ Σικιπίων ὑπὸ συναισθημάτων μεγάλης ἐπάρσεως καὶ ἀλαζονείας. Ἐπεκράτει ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος ἐπραττε ταῦτα διὰ θείας τινὸς ἐμπνεύσεως καὶ βοήθειας. Αὐτὸς οὗτος οὕτως ἐφρόνει καὶ ταῦτα ἔλεγε καὶ τότε καὶ ἐν τῷ ἔπειτα βίῳ. Πολλάκις λοιπὸν εἰσῆρχετο μόνος εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐπέκλειε τὰς θύρας, ὥσει τι παρὰ τοῦ θεοῦ ἐμάνθανεν. Ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀππιάνου ἐν ταῖς πومπαῖς τὴν εἰκόνα τοῦ Σικιπίωνος μόνου προέ-

1. Παρὰ Liv. XXVI 45,8 κέξ. ἀναγινώσκομεν σχετικῶς τάδε: Medium ferme diei erat et ad id, quod sua sponte cedente in mare aestus trahebatur aqua, acer etian septemtrio ortus inclinatum stagnum eodem, quo aestus ferebat et adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenuis aqua esset, alibi genua vix superaret. hoc cura ac ratione compertum in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare verterent et stagna auferrent viasque ante numquam initas humano vestigio aperirent, Neptunum iubebat ducem itineris sequi ac medio stagno evadere ad moenia.

Κυρίως ἐνταῦθα ἡ ὑποχώρησις τῆς θαλάσσης θεωρεῖται ἢ ὡς φυσικὸν φαινόμενον ἢ ὡς ἔργον τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τῶν θεῶν ἐν γένει, παρ' οἷς προσφιλὴς ἦτο ὁ Σικιπίων, οὐχὶ δὲ ὡς τι ὑπερφυῆς γεγονός ἀφ' ἑαυτοῦ κατὰ βούλησιν θεοῦ τινος συμβαῖνον ἐνώπιον ἐξόχου τινὸς ἀνδρός. Κατὰ ταῦτα οὐχὶ καθαρῶτατα ἀρεταλογικὸς εἶναι ὁ χαρακτῆρ τῆς διηγήσεως ταύτης.

2. Ἀππ. Ῥωμ. ἱβηρ. 23.

φερον ἐκ τοῦ Καπιτωλίου, ἐνῶ τῶν ἄλλων ἐφέροντο ἐκ τῆς ἀγορᾶς. Ἀπετέλει τοῦτο θεῖαν τινὰ διάκρισιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑψωσιν τούτου ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἀξίους τῆς πατρίδος γενομένους ἀνδρας, ὧν τὰ ἀγάλματα ὑφούντο ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐν μέσῳ τῆς τύρβης καὶ τῆς ζάλης τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν ἢ τῶν δικαστικῶν ἐρίδων καὶ ἀντεγκλήσεων. Τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς συνεκρότει ὑπερφυῶς ἐναρμόνιος συνδυασμὸς στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν μετ' ἥθους καὶ διαθέσεως περιπαθοῦς τινος μυστικισμοῦ καὶ θρησκευτικῆς κατανύξεως, ὅπερ ζωηρῶς ἐφείλκυε καὶ ἐδέσμευε τοῦ πλήθους τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην. Ἐν μέσῳ κόσμου τοιούτων συναισθημάτων καὶ λογισμῶν εὐχερῶς ἀναπτύσσονται εἰκόνες παρερμηγείας καὶ πλάνης, αἵτινες πόρρω ἀφίστανται τῆς καθαρᾶς σφαίρας τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας.

Ε. Διάβασις τοῦ Εὐφράτου ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Λευκόλλου καὶ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Λευκόλλου (Lucullus) διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπορεύετο ἐναντίον τοῦ Τιγράνου, λέγει ὁ Πλούταρχος¹, ὅτι οὗτος μετὰ πολλῆς ταχύτητος ὁδεύσας ἦλθεν ἐπὶ τὸν Εὐφράτην, εὐρῶν δὲ τοῦτον ἔνεκα τοῦ χειμῶνος ἀφθονον ὕδωρ φέροντα καὶ θολερὸν ὄντα ἤσχαλλεν, ἐπειδὴ παρίστατο ἀνάγκη διατριβῆς ἐκεῖ καὶ πραγματείας λόγῳ τῆς ἀπαιτουμένης κατασκευῆς πορθμείων καὶ σχεδιῶν. Παρὰ ταῦτα ἤρξατο τὸ ρεῦμα ἀφ' ἐσπέρας ὑποχωροῦν, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς νυκτὸς ἤλαττοῦτο τοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ τέλος ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κατῆλθεν εἰς τὴν κοίτην αὐτοῦ. Οἱ ἐπιχώριοι ἰδόντες μικρὰς τινὰς νησιῖδας, αἵτινες διεφάνησαν ἐν τῷ πόρῳ, καὶ τὰ ὀρητικῶς πρότερον βέοντα ὕδατα μεταποιούμενα νῦν ἐπ' αὐτῶν εἰς ἤσυχά τενάγη προσεκύουν τὸν Λευκόλλου, ἐπειδὴ τοῦτο σπανιώτατα συνέβαινεν ἐν τῷ πρότερον χρόνῳ, ἐκείνῳ δὲ χειροῆθη καὶ πρᾶον παρέσχεν ἑαυτὸν ὁ ποταμὸς πρὸς ἀπράγμονα καὶ ταχεῖαν διάβασιν αὐτοῦ. Τοῦ καιροῦ τούτου ἀκριβῶς ποιησάμενος χρῆσιν ὁ Λευκόλλος διεβίβαζε τὴν στρατιάν. Ἐν τῇ ἀπέναντι ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ ἔθυσεν ὁ Λευκόλλος τῷ Εὐφράτῃ διαβατήρια ταύρου². Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τῆς διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου ὑπὸ τοῦ Λευκόλλου φαίνεται ἀναφερομένη φράσις τις τοῦ Σαλλουστίου παρὰ Σερβίῳ³ καὶ παρὰ Δονάτῳ⁴ ut tanta repente mutatio non sine deo videretur⁵.

(Συνεχίζεται)

1. Πλούτ. Λεύκ. 24,2 κέξξ. (βίοι p. 507 d κέξξ.).

2. Πρβλ. Μέμν. παρὰ Φωτ. βιβλιοθ. 224 (=I [1824] 238 b 14 Bekkerus = FHG III [1849] 556,1: Memn. fr. LVI).

3. Serv. comm. in Aen. II 632 (=I [1881] 312,7 κέξξ. Thilo).

4. Donat. comm. Ter. Eun. V 2. 36 (=I [1902] 458. 13 κέξξ. Wessner)

5. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τοῦ Σαλλουστίου πρβλ. τῆς ὑπὸ τοῦ Dietsch γενομένης ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ ἱστορικοῦ τούτου II (1859) 139 κέξξ.: histor.